

Poëzie en maatschappelijke vernieuwing

Henriette Roland Holst-van der Schalk

bron

Henriette Roland Holst-van der Schalk, *Poëzie en maatschappelijke vernieuwing*. Van Loghum Slaterus, Arnhem 1935

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/rola003poez01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

I**Oorsprong, wezen, middelen, stof en functie der poëzie**

In dit boekje stel ik mij tot taak, het verband te onderzoeken tusschen poëzie en maatschappelijke vernieuwing. Hiertoe is het in de eerste plaats noodig, elk van de beide begrippen, waartusschen wij verband gaan leggen, nader te analyseeren.

We beginnen met de poëzie, en wel met een korte beschouwing over haar oorsprong, haar wezen, haar middelen, haar stof en haar functie in het groote geheel der kultuur.

Beter dan over den oorsprong der poëzie, spreken wij in het meervoud over haar oorsprongen. Immers, zij borrelt in de menschelijk-maatschappelijke wording, uit drie verschillende bronnen omhoog. De eerste is de religie, niet in den zin van begrippen of dogma's, maar in dien van het beleven, hetzij in eerbiedig ontzag of van dronkenmakende verrukking, van universeele saamhoorigheid; in het voelen van een 'heilig geheim' in alle dingen, ook de gewoonste, in alle levensmanifestaties. De tweede bron der poëzie is de erotiek, de vreugde, de dronkenschap en de pijn der geslachtsliefde. De derde is de arbeid, hier eenvoudig opgevat als bepaalde, met inspanning verbonden, gedurende een zeker tijdsverloop voortgezette, in den regel gezamenlijke bewegingen van het lichaam of van lichaamsdeelen, met de daaraan verbonden ge-

dachte van een nuttig doel. Bij elke van deze drie bronnen zullen wij een oogenblik stilstaan.

Op den kultuurtrap, waarop de eerste poëzie van blijvende waarde is ontstaan, vormen religieuze beleving en wijsgeerige overpeinzing nog één samenhangend geheel. Juichende aanbidding van de zon, als de oerbron en voedster van alle leven, klinkt ons toe uit de ‘Zonnehymnen’ van den egyptischen vorst Echnaton, den oudsten bekenden dichter. Menige bladzijde van diepzinnige meditatie in schoonen poëtischen vorm over zijn en worden bevat de indische Rig-Veda. Grootsche poëzie van een ander religieus karakter ontroert ons op vele plaatsen van het Oude Testament, vooral in de psalmen en de boeken der profeten. In beide treft als datgene, wat hen van andere religieuspoëtische uitingen onderscheidt, de toon van onmiddellijke verbondenheid van deze dichters met een hoogere werkelijkheid en de drang naar gerechtigheid.

Dat het erotisch gevoel een der hoofdbronnen van de poëzie is, is te algemeen bekend, dan dat wij er lang bij zouden behoeven stil te staan. Bij natuur- zoowel als kultuurvolken, op alle verschillende ontwikkelingstrappen van het maatschappelijk leven, in tijden van stijging en in die van verval, hebben geliefden hun liefde uitgezongen, gejubeld of geklaagd. Het verhoogde levensgevoel, dat alle fasen van verliefdheid, alle schakeeringen van sexueele liefde, vooral zoolang zij voornamelijk verlangen en verwachting is, begeleidt, verheeft den innerlijken rhythmus, zet de verbeelding aan het werk, en zoekt spontaan uiting in het lied, dat met haast onbedwingbare kracht de keel uitstroomt. Eeuwig als de geslachtsliefde is haar uitbeelding en verheerlijking door de poëzie. En zoo-

lang de liefde de liefde blijft, dat wil zeggen, zoolang het ontwaken van het erotisch verlangen voor den jongen man en het jonge meisje méér beteekent dan aandrift van het bloed en zinnelijke bekoring, zoo lang dit ontwaken diepe krachten der ziel in beweging brengt en de verliefde haar als een heilig mysterie ontvangt en beleeft, zal dit zoo blijven. Daarom overbrugt de erotische poëzie de kloof op kultuurgebied, die tusschen volken en rassen in de verschillende stadiën hunner ontwikkeling bestaat. Ook zij draagt, evenals de religieuze poëzie, al is het dan op andere wijze, een universeel karakter.

De derde groote bron der poëzie is de arbeid. Eenzijdig gerichte beschouwing heeft in haar zelfs de eenige bron der primitieve poëzie willen zien, door de poëtische uiting in onmiddellijk verband te brengen met het arbeidsrythme. Welk een dwaling! Zeker heeft de arbeid oorspronkelijk een sterk rythmisch karakter. Het ligt ook voor de hand, dat rythmische klanken en klankverbindingen aanvankelijk algemeen de arbeidsbewegingen van het lichaam hebben ondersteund. Maar de primitieve mensch was niet enkel arbeidsdier: hij aanbad, filosofeerde en beminde; ook zijn religieuze en erotische gevoelens beschreef hij in poëzie. Wél zijn waarschijnlijk heel wat volksliederen, ook wanneer zij stemmingen verklanken, op een oerouden grondslag van arbeidsrythmen ontstaan. Zoo hooren wij in het beroemde lied der houtsleepers op de Wolga, een der zuiverste meesterwerkjes van de volkspoëzie, de innige verbinding van arbeidsrythme en stemming doorklinken.

Maar het volkslied, uit het arbeidsrythme geboren, is het eenige niet. Het 'rythmisch fatum', zooals Die-

penbrock zich uitdrukt in zijn diepzinnige beschouwing over ‘Melodie en Gedachte’¹⁾ zetelt in de volksziel zelve. Zijn bedwelmende kracht wekt daarin de dansmelodie, en de dansmelodie weer de zoete bekoring van den woordenklankval. Niet de uiterlijke: de innerlijke rythmus is de oerbron, waaruit het volkslied stroomt. Vandaar, dat de rythmus der woorden, hun klankenval, een geheimzinnige bekoring heeft, waaraan het gemoed zich niet kan onttrekken. Geen wonder, dat voor de primitieve volken in het rythme een magisch vermogen woont. De dichter is een magiër, een mensch, die beschikt over bovennatuurlijke krachten. Door zijn gebruik van deze krachten, waarbij vooral het feit, dat hij de dingen namen geeft, van gewicht is, bewerkt hij in de dingen een verandering. Hij maakt de wereld anders, hij maakt ze nieuw.

Het grieksche werkwoord dichten komt van een stam, die doen of werken beteekent. Voor den primitieven mensch is de dichter een doener aan de dingen, een magiër. Magie is het wezen der poëzie.

De tooverkracht van het woord is, als iedere kracht van dien aard, tweeledig: zij kan heil bewerken, in den mensch en in de natuur, of onheil te weeg brengen.

In de edelste dichters der groote kultuurtijdperken brandt de wil magiër te zijn, om door hun lied veranderingen te weeg te brengen, op andere wijze voort. Veranderingen niet in de uiterlijke wereld van de natuur en de dingen, maar in de menschenziel en het menschenhart, en door hen, in de menschenwereld.

Deze wil, in te werken op den mensch en zijn wereld, is de eene pool der poëzie; die, welke haar

1) In zijn ‘Ommegangen’.

karakter bepaalt als, heilige, arbeid. De andere ligt in de eigenschap der poëzie, een spel te zijn.

Poëzie in haar volledige ontvouwing is een vrij, bevallig en heerlijk spel, - een herschepping der levenselementen door hun vrije verbinding, hun transpositie en tevens hun kompositie, hun herschikking, hergroepeering naar den souverainen, maar allermint willekeurigen, wil des dichters. Zooals elk spel, heeft zij haar doel in zich zelve. Uit de spanningen tusschen deze beide polen leeft de poëzie; tusschen den wil tot den 'heiligen arbeid', het 'heilzame' werken op de zielen van hoorders of lezers, en de zelfbedwelling van het genottelijk verbeeldingsspel. De 'bedwelmende macht van het rythmisch fatum' doorsiddert haar geheele levensruimte, van pool tot pool.

Uit de eigenschap der poëzie, 'heilige arbeid' te zijn, ontspringen de geestelijke, uit haar wezen als verbeeldingsspel de zinnelijke elementen, die te samen haar schoonheid en haar waarheid uitmaken. Men kan het ook zóó uitdrukken: onder den leugen, die het schoone kleed der poëzie is, leeft de waarheid, die haar geestelijke essentie is.

Schoonheid en waarheid zijn de beide vleugels der poëzie. Door hun gezamenlijke kracht verheft zij zich tot een sfeer, waar alles wat zij bezingt: gevoelens, menschen, natuurverschijnselen, gebeurtenissen, omsloten staat door een doorzichtige helderheid. De troebelheid en verbrokkeling, die de alledaagsche werkelijkheid kenmerken, liggen onder haar.

In de sfeer der poëzie erkent en beleeft elk gevoel zijn verbondenheid met alle andere gevoelens. De tegenstellingen zijn er nooit zoo volstrekt, of de oplossing wordt gevoeld als op-weg.

Poëzie ontstaat door de vrije vervoeringen der inspiratie, op den grondslag van een verhevigd levensgevoel en een verhoogde werkzaamheid aller menschelijke krachten: zinnen, gemoed, verbeelding, verstand en intuïtie. Natuurlijk zijn deze krachten niet bij alle dichters gelijkmatig verdeeld. Ook werken zij niet gelijkmatig bij eenzelfden dichter, in de verschillende fazen zijner poëtische werkzaamheid. Dit is ook volstrekt niet noodig. Er zijn vele zeer schoone, meest kleine, gedichten, die enkel door de samenwerking van zinnelijke indruk en verbeelding, of gemoedsbeweging en verbeelding tot stand kwamen, gedichten vooral van erotischen aard. Maar voor wat grootere werken betreft, en zoodra de dichter het terrein van wat ik zou willen noemen de absolute poëzie betreedt, is de samenwerking van alle menschelijke vermogens onontbeerlijk.

Over één enkel dier vermogens, de verbeelding, wil ik hier nog een paar opmerkingen maken. Haar werking is voor de poëzie zoo belangrijk, dat sommige schrijvers de geheele poëtische werkzaamheid tot een verbeeldingsspel hebben willen herleiden, wat zeker een dwaling is. Wáár is echter, dat zonder verbeeldings-vlucht geen poëtische werkzaamheid bestaat. Op haar beurt kan de verbeelding enkel uitvliegen en opvliegen, gevoed door de kracht van het medegevoel, de sympathie. Het medegevoel, dat is de gave, zich in andere levens te verplaatsen en hun innerlijke beteekenis te beseffen, is bij de poëtische genieën, de werelddichters als Sofokles, Dante, Shakespeare, Milton en ook Vondel in zijn beste werk, dichters, wier wijidheid en intensiteit van visie ons slaan met bewondering, haast onbegrensd groot. William James schreef eens

deze woorden: ‘het Hart des Levens kan niet uitsluiten op de manier, zooals onze zielige menschenharten dit doen, wier krachten van medegevoel en geestelijk leven lang niet toereikend zijn om de beteekenis van andere levens te begrijpen’. Wanneer dit wáár is, en ik geloof dat het waar is, dan leeft in de genieën, die ik hier noemde, en in andere, niet veel minder groot dan zij, iets, al is het dan slechts één druppel, van een meegevoel, dat geen grenzen kent.

De poëtische genieën, de werelddichters zijn door hun vermogen van universeele sympathie verwant aan de religieuze genieën, de wereldleeraars.

De groote kunstenaars en de groote leeraars bereiken beide de sfeer, waar de vereenzelviging tot stand komt met het kosmisch leven. De genieën in de kunst ervaren die vereenzelviging naar hun aard, van de zintuigen uit als *schoonheids*-aandoening, terwijl zij tot de genieën in het religieuze leven komt als *mystieke* beleving.

De schoonheids-aandoening, zegt een indische aesthetikus, is de tweeling-broeder van de mystieke ervaring. Zij moge haar sappen halen uit de zinnelijke wereld, haar essentie is boven-zinnelijk schouwen. Religie en kunst zijn verschillende namen voor eene, wezenlijk gelijke ervaring: een intuïtie van de hoogere werkelijkheid en de identiteit van het zijnde ¹⁾.

Maar al zijn religie (evenals filosofie) en kunst in hun essentie een gelijksoortige ervaring, zoo is hun uitwerking in de gewone werkelijkheid zeer verschillend, doordat die ervaring in menschwezens van verschil-

1) Hindu View of Art-Theory of Beauty. Uit ‘The dance of Siva’, van Ananda Coomaraswamy.

lenden aanleg een bijzonderen klankbodem vindt. Kunstenaars zijn door de natuur met meer dan gewone vermogens tot het waarnemen der buiten- zoowel als der binnenwereld begaafde mensen.

Religieuze genieën zijn mensen van een ander type, mensen in wie het besef der eenheid van het zijnde zich voornamelijk openbaart als onuitputtelijk stroomende liefde voor alle wezens en nooit-verzwakkende drang om anderen te helpen, in zich zelve datgene te overwinnen, wat hun den toegang tot die sfeer van liefde, rust en harmonie verspert, waarin zij, de religieuze genieën, zelve verkeerden. Franciscus van Assisi is het zuiverste type van het religieuze genie in de eeuwen na Christus; in onzen eigen tijd stonden in het Oosten gestalten op als Vivekananda, Gandhi en Kagawa, die alle drie tot dit type behooren.

Met hen verwant zijn de groote wijsgeeren, wier leer voornamelijk niet op uitbreiding van kennis, maar op het heil der menschheid gericht is, zooals die van Spinoza. Anderen, als Plato en Plotinus, naderen meer tot het type des dichters.

Weer op andere wijze manifesteert zich de hoogere werkelijkheid in de wetenschappelijke genieën, de natuurkundigen met scheppend vermogen. Zij ervaren haar als het intuïtieve schouwen van een 'waarheid' op hun gebied, die hun door een innerlijke bliksemflits geopenbaard wordt; of wel, deze verrast hun als een duidelijk voorgevoel van de richting, waarin zij hunne onderzoekingen hebben te sturen.

De allereerste voorwaarde tot het voortbrengen van poëzie is innerlijke bewogenheid. Dichten is: in rythmische taal overbrengen van de eigen zielsbewegin-

gen op anderen, zóó dat zij deze eveneens ondergaan. Wanneer de ziel niet beweegt, niet in deining is, wanneer enkel het verstand werkt, al is het met nog zoo fijne middelen, - dan valt er niets over te brengen, dan uit de velden van het verstand.

De tweede voorwaarde is geestelijke concentratie, samentrekking van alle vermogens op één punt. Zonder haar blijft de verbeelding maar wat fladderen, zij bereikt geen werkelijk hooger spanning. 'Ik heb concentratie geleerd van den pijnenmaker,' kan men lezen in een oud indisch gedicht.

Dit moge volstaan, wat den innerlijken kant van het vermogen tot poëtische werkzaamheid aangaat. Ik wil nu tot een korte beschouwing van de tot standkoming van poëzie naar den uiterlijken kant overgaan.

Van den uiterlijken kant gezien, is elke kunst het vermogen, om het innerlijk doorleefde sterk en zuiver af te beelden. Dit vermogen veronderstelt ten eerste technische vaardigheid, die geleerd en onderhouden moet worden, en ten tweede het beheerschen van de stof.

Om zijn aandoening te verklanken en zijn visie uit te beelden, beschikt de dichter over het instrument der taal. Nu is de taal, behalve het instrument der poëzie, ook het voertuig van elk geestelijk en ongeestelijk verkeer tusschen menschen, en het werktuig bij uitnemendheid van het verstand. Door een en ander ontstaat hier telkens een reusachtig misverstand, dit namelijk, alsof de taal voor de poëzie van eenzelfden aard is als voor alle andere werkzaamheden en transakties, waarvoor zij wordt gebruikt. Wel weet men algemeen, dat het voortbrengen van poëzie aan bepaalde regels is gebonden, en neemt men aan, dat zij berust

op het gebruik van rijm en maat, (wat slechts gedeeltelijk juist is), maar haar techniek schijnt zóó eenvoudig, dat een ieder die leeren kan. En zeker: de elementaire kennis van maat en rijm *is* gemakkelijk aan te leeren: daarvan getuigen de talloze ‘gelegenheids’ -verzen, die jaar in jaar uit door ‘leeken’ worden geproduceerd.

Er zijn tijdperken geweest, waarin de overtuiging algemeen was, dat de poëzie een ambacht was, even goed voor elk normaal mensch leerbaar, als ieder ander. Deze overtuiging beheerschte de ambachtlieden der gilden in den overgangstijd tusschen latere Middeneeuwen en Renaissance. De praktijk, waartoe zij voerde, was die der Rederijkers. Deze hebben het zich trouwens, wat den ambachtelijken kant van hun poëzie aangaat, zuur genoeg gemaakt ¹⁾.

Tegenwoordig loopt men daar in het algemeen luchtiger overheen, al zijn er gelukkig ook nog dichters, enkelen, die de techniek van het vak in eere houden; zelfs zijn er, die dreigen in haar op- en onder te gaan.

Natuurlijk is er op zich zelf niets tegen dat jaarlijks duizenden gelegenheidsverzen worden voortgebracht, die niets met poëzie uitstaande hebben. Integendeel: voor zooverre het vervaardigen van die verzen hun makers voldoening geeft, kan men hen om hun onschuldige en beschaafde liefhebberij slechts loven. Het kwaad begint daar, waar zij hun produkten aanzien voor poëzie, en wordt erger, waar zij deze absoluut willen laten drukken in tijdschriften of, nóg erger, bundelen.

Een ander geval is het met de dichters ‘van Gods

1) Ook onder hen waren wel waarachtige dichters.

genade', die een enkele maal in een licht oogenblik waarachtige poëzie voortbrengen, maar zich nooit de moeite hebben getroost, hun instrument zuiver te stemmen en behoorlijk te leeren bespelen.

Om het instrument der taal volmaakt goed te leeren bespelen, dat wil zeggen, om alle zielsbewegingen en zielsbeelden zóó zuiver en klaar uit te drukken door middel van letters, woorden, klanken en klankverbindingen, maat en rythme, rijm en beelden, vergelijkingen, herhalingen en de andere beeldende elementen, waarover de poëzie beschikt, zoodat die bewegingen en beelden met dezelfde kracht en denzelfden gloed, waarmee zij in den dichter leven, op anderen worden overgebracht, daartoe is een lang menschenleven te nauwernood lang genoeg. De studie der verschillende elementen van het poëtisch uitdrukkingsvermogen, in de schoonste poëzie van de groote dichters uit de tijdperken van bloei der poëzie, staat weer in nauwe verbinding met de studie der taal, als onmisbaar middel om de kracht, de kleur, het karakter van woorden en zegswijzen te leeren doorgronden. Al is aangeboren taalgevoel hierbij een belangrijke faktor, zoo wordt het doorgronden van de taal zeer bevorderd door de kennis van het onderlinge verband der woorden en van hun geschiedenis, dat is van de veranderingen, die hun beteekenis in den loop der tijden heeft ondergaan.

Behoef ik te zeggen, dat uit de verstandelijke toepassingen van deze kennis op zich zelf nog geen poëzie ontstaat? Integendeel: wanneer de dichter in een dergelijke toepassing voornamelijk zijn kracht zoekt, en nog meer, wanneer hij met de verworvene kennis en vaardigheid pronkt, dan loopt de taalkenner en taalvirtuoos gevaar, den poëet te overvleugelen. Taalkennis en

vaardigheid moeten in den dichter onderbewust geworden zijn, opdat hij zijn bewustzijn kunne concentreren op de aandoeningen die in hem opwellen, de beelden die zich in hem vormen, de gevoelens en ideeën, die hij zuiver en in schoonen vorm tracht uit te drukken.

De middelen van de taal, waarvan de poëzie zich bedient, zijn uiterst subtiel. Hoe zou het anders kunnen? Door middel van letters, woorden en hun verbindingen moet de dichter iets onstoffelijks, en wel de beweging zijner eigen gewaarwordingen, aandoeningen en ideeën, waarheidsgetrouw en zóódanig voorstellen, dat zijn verhoogd levensgevoel in de voorstelling overgaat. Hij moet dit volbrengen door de kleine, fijne elementen van herhaling en door een bepaalde opeenvolging van letters, klanken, lettergrepen en woorden, zóó, dat de poëtische vormen van maat en rijm, en de schijnbaar grillige geluidsarabesken van het rythme daaruit als van zelf ontspringen.

Ongetwijfeld is ook de beteekenis, de zin der woorden een belangrijke faktor in poëzie. Echter, het behoort tot hare geheimenissen, aan dien zin, óók aan den zin van een abstrakte, algemeene gedachte, een vorm te geven, waardoor zij den lezer anders aandoet dan gewoonlijk, anders dan wanneer hij die gedachte hoort verkondigen in het dagelijksche leven, of haar tegenkomt in de krant. Hij wordt er door opgeschrikt als door iets geheel nieuws, er door ontroerd met vreugde en met een sterk, hoewel onbepaald, verlangen vervuld. Dit alles vindt in hem plaats, doordat de schikking der letters en woorden een aesthetische werking uitoefent. Men kan het ook omkeeren en zeggen: wanneer het poëtisch vermogen in een dichter werk-

zaam is, dan kiest hij intuïtief - wat niet beteekent zonder arbeid en moeite, - de woorden zóó, en schikt ze zóódanig, dat het gevoel of de gedachte die hij wil uitdrukken, hun sterkste, dat is schoonste en klaarste vorm krijgen.

Het vermogen, zintuigelijke indrukken en aandoeningen door klank en rythme uit te beelden, hebben alle dichters gemeen. Ook kleinere poëtische talenten bezitten soms in hooge mate de subtiele gave van het schilderen met letters en klankverbindingen. In groote dichters als Dante en Milton, Vondel en Shelley en Gorter, bereikt die gave een verwonderlijke hoogte.

Van nog grooter beteekenis is het vermogen, innerlijke belevingen, zooals stemmingen en ontroeringen, door den klank en de opeenvolging der woorden zóó uit te beelden, dat hun zin versterkt en verhevigd wordt. Hier is niet de term schildering op zijn plaats, maar zijn het de termen nadruk, accent, klank-expressie. Deze zijn het, waaruit het vermogen van den dichter blijkt, om innerlijke spanningen in woorden uit te drukken.

Nauw verwant met deze laatste gave, om niet te zeggen één met haar, is die, om het woord op te heffen uit de sleur van zijn dagelijksch bestaan, en daaraan een hooger leven mee te deelen. Voor een aanmerkelijk deel is het juist het accent, waardoor de dichter dit bewerkt. 'De meeste schrijvers', zegt Papini in zijn, in vele opzichten aantrekkelijk boek over 'de levende Dante', 'maken de woorden tot aarde en stof. Een groot dichter als Dante maakt ze tot brons, ijzer, zilver en goud. Hij is de grootste kracht-opwekker in woorden, die wij kennen.' Uit de termen, die Papini gebruikt, ziet men het oude geloof in de magische kracht der poëzie voortwerken,

het geloof aan haar vermogen, de woorden met een nieuwe levenskracht, een stralende, naar buiten dringende kracht, te vervullen.

Echter, een dichter als Dante moge dit vermogen in buitengewoon hoge mate bezitten - *alle* poëzie weet door het accent, het rythme, de verbinding van het hoofdwoord met neven-woorden, dit een hooger leven in te gieten. Sommige middeneeuwsche volksliederen staan daarin volstrekt niet ten achter bij de beroemdste zangen der Divina Commedia. De gewoonste woorden verrassen somtijds in hen door hun bijna angstige intensiteit van klank-expressie.

Een paar keer heb ik in deze vluchtige beschouwing de maat genoemd, als één onder de middelen tot uitbeelding der zielsbewegingen. Het rythme is in tegenstelling tot de maat, die uiterlijk en aanleerbaar en voor allen gelijk is, - men zou haar het democratische element in elk dichtwerk kunnen noemen -, het allerpersoonlijkste element daarvan. Rythme berust op de subtiele, bewuste en onderbewuste krachten der persoonlijkheid en volgt die in hun vrije, onnaspeurlijke bewegingen. Rythme spot met alle regels der verskunst, het verbreekt alle banden, het is de wonderbaarlijkste kracht waarover de dichter beschikt, om alle, ook de meest verborgen strevingen zijner persoonlijkheid in het dichtwerk over te brengen.

Rythme is het middel bij uitnemendheid, om de verbinding tusschen die persoonlijkheid en de buitenwereld met volkomen nauwkeurigheid te bewerkstelligen. Immers, rythme vermag niet te liegen, dat is zich niet anders vóór te doen dan het gevoel is, waaruit het ontspringt. Rythme openbaart de innerlijkheid van den dichter in al haar schakeeringen, of hij dit wenscht

of niet. Een dichter kan een anderen dichter nadoen, diens woordkeuze, woordschikking en zinsbouw overnemen, maar niet zijn rythmen. Rythme is de ziel van een gedicht, heel de fysiek-psychische persoonlijkheid van den dichter komt in haar tot uiting. De polsslag en ademhaling, de wijze zich te bewegen en te spreken, zijn bepalende elementen van dat rythme, evengoed als de georganiseerde gevoelens die het leven sturen en de groote ideeën, die aan den horizon daarvan onwankelbaar staan. Rythme bevat, hoe persoonlijk het is, ook een kosmisch element: het heeft deel aan de eeuwige muziek, die aanzwelt en wegsterft in de machtige stem der zee en in het ruischen der winden door de boomen. Zonder rythme geen persoonlijke en tevens geen meer-dan-persoonlijke poëtische expressie, dat is: geen poëzie.

Rythme is het element in de poëzie, dat het minst nauw verband heeft met de sfeer van het sociale leven; het staat daar vrijwel buiten.

Dit is allermint het geval met een der belangrijkste middelen tot uitbeelding zijner zielsbewegingen, waarover de dichter beschikt, en wel het beeld en de beeldspraak.

Beeldspraak ontstaat op den grondslag van bepaalde psychische reacties, van een wijze van voelen en denken, waardoor de mensch de dingen spontaan in hun levend verband aanschouwt. In de ontwikkeling der kultuur gaat het beeldend denken vooraf aan het oorzakelijk denken, dat de dingen opvat als beheerscht door de wet van oorzaak en gevolg. In bepaalde kultuurstadiën, is het vermogen, de dingen te zien in hun levend verband, waardoor zij tot elkaars symbool worden, algemeen; de taal draagt een beeldend karakter,

het spreken in beelden is het gewone spreken. Op den duur worden die beelden gefixeerd; zij leven voort in talloze uitdrukkingen, die in de taal zijn overgegaan en die iedereen gebruikt, zonder zich rekenschap te geven van hun oorspronkelijke beteekenis. Zoo verliezen zij hun expressieve kracht, men spreekt daarover heen. De spraakmakende gemeente brengt geen nieuwe beelden meer voort; dit te doen, wordt de functie der poëzie. Hart en zinnen der dichters blijven open voor de universeele saamhoorigheid, daardoor bespeurt hun aktieve verbeelding talloze overeenkomstigheden tusschen de dingen, die voor de overgrootste meerderheid der menschen verborgen blijven. Op den duur worden ook deze beelden en beeldende uitdrukkingen weer gefixeerd; zij gaan wel niet in het dagelijksch spraakgebruik over, maar vormen de zoogenaamde ‘dichterlijke taal’, het algemeene fonds van beelden en beeldende uitdrukkingen waaruit letterkundigen in tijdperken van verval der poëzie putten. De beelden raken versleten. Dan komen zij, die gelooven dichters te zijn, omdat zij tot de schatkamers der dichterlijke taal toegang hebben en de finesses van het vak beheerschen. Dit is één van de wijzen, waarlangs de aftakeling, de verstijving en het afsterven der poëzie zich voltrekken. Echter, altijd weer ontwaakt in enkelen opnieuw het oorspronkelijke, oeroude vermogen, getroffen te worden door de geheimzinnige overeenkomstigheden achter alle verschijnselen, die op den grondslag der wezenlijke eenheid van het leven bestaat. Dan stormen de beelden weer aan uit hun ziel, glanzend van frissche jeugd en oorspronkelijkheid, treffend, ontroerend, somtijds bevreemdend door hun nieuwhed. Dan doet de eenling in souvereine, altijd

gevaarlijke, zelfverzekerdheid ook datgene, wat aan de gemeenschap toekomt: nieuwe woorden en woordverbindingen scheppen. Feitelijk usurpeert hij haar functie. Het taalgebied wordt door hem verrijkt, de grenzen daarvan worden verder uitgezet. Tevens wordt allerlei oude versleten dichtelijke taal op den rommelzolder geworpen.

Somtijds is het een kring van dichters, die het werk der taalzuivering en taalverrijking ter hand neemt. Maar de bezwaren van een individualistischen ingreep worden hierdoor niet ondervangen, integendeel.

De stof der poëzie is het universeele leven. Niets is voor haar te laag of te nietig. De verbeelding vermag iedere aandoening van elk ding te zetten in den gloed van kracht en schoonheid, wanneer de dichter beelden vormt vanuit een verhoogd en verheugd levensgevoel. Door de poëzie krijgen alle verschijnselen deel aan de hoogere werkelijkheid, het eeuwig-eene. Zeer schoon drukt een indisch mystikus dit uit in de volgende woorden: ‘alle liederen zijn een vorm van Hem, die een kleed van geluid draagt’.

Toch kunnen wij niet, zonder het westersch spraakgebruik te forceeren, God het universeele thema der dichtkunst noemen. Wij westerlingen maken wel degelijk onderscheid tusschen gewijde en profane poëzie, even goed als tusschen God en wereld. Zuivere gewijde poëzie is betrekkelijk zeldzaam. De indische veden en sommige hebreuwsche psalmen zijn onvergankelijke monumenten eener poëzie, die, hetzij meer filosofisch of lyrisch gestemd, zich uitzingt in de verheerlijking van den grond-des-levens. Onze westersche kultuurkring bezit in de midden-eeuwsche geestelijke liede-

ren eveneens gewijde poëzie van het zuiverste water. Hun concentratie-van-gevoel, - dat onmiddellijk aanspreekt door zijn vrouwelijke teerheid en kinderlijke louterheid, - en hun smetteloos-zuivere klank-expressie maken ze tot ware wonderen van poëtisch vermogen op een bepaald terrein.

Verreweg de meeste groote poëzie echter is gewijd en werelds in eenen; zij bezingt zoowel de godheid of de goden en hunne wereld, als die van de menschen.

De allerbelangrijkste uitzondering vormt Shakespeare.

De groote epische poëzie van alle volken in een bepaalde kultuurfase: de chineesche, de grieksche, de indische, de noorsche, heeft tot onderwerp de lotgevallen van goden en menschen. Hemel en aarde liggen voor haar nog dicht bijeen.

Zullen wij de natuurpoëzie tot de gewijde of tot de wereldsche rekenen? Het eene zoowel als het andere is mogelijk, al naar de grondtoon, waarop 's dichters gevoel is afgestemd en de richting, waarin het zich beweegt. Tal van natuurliederen van alle tijden, van den onzen inzonderheid, zijn niet anders dan min of meer doorwerkte klank-expressies van vluchtige, persoonlijke stemmingen. Daarentegen zijn de natuurgedichten van den gerijpten Gezelle wel degelijk gewijde poëzie: hun dichter vatte alle natuur-verschijnselen op als schoone openbaringen van het scheppend, instandhoudend vermogen der godheid. Ook Rilke is, in sommigen zijner gedichten, natuurleven genaderd in zulk een houding van eerbied, en heeft het in zulk een vrome stemming verklankt en verbeeld, dat men die gedichten zeker onder de gewijde poëzie mag rekenen.

Het eeuwige, onuitputtelijk-rijke thema der poëzie

is mensch en menschheid. Onder dit thema valt de erotische dichtkunst, die alle schoonheid, alle lieflijkheid en alle ondoorgrondelijke droefheid van het leven, alle wisselende aspecten van het eeuwige verlangen, in één enkelen mensch gespiegeld ziet en alle teedere krachten, opwellend in het innerlijk veld, over dien eenen uitstort.

Tusschen de schoonheids-aandoening en het liefdesgevoel bestaat een aller-innigst en duurzaam verband, - zoo innig en duurzaam, dat wij een fijnbesnaard aesthetikus als Guyau kunnen bijvallen, wanneer hij in het liefdes-gevoel, gedrenkt als dit is met min of meer vage, zoet-smartelijke en verfijnde verlangens, het prototype van elke aesthetische aandoening ziet. 'De liefde', aldus Guyau, 'is in elke aesthetische emotie in min of meerder mate aanwezig.'

Natuurlijk gebruikt Guyau hier het woord liefde niet in de uitsluitend sexueele, maar in de universeele beteekenis. Alle schakeeringen der liefde, van de meest instinktmatige, rechtstreeks op de bevrediging van elementaire driften gerichte, tot de meest gesublimeerde, die, waarin de witte gloed van universeele verbondenheid de roode vlammen der zelfzucht geheel en al heeft verteerd, - de aesthetische emotie nam ze op en voedde zich met haar, om ze in haar veelkleurig weefsel te verwerken.

Heel het kosmisch leven, of, geeft men er de voorkeur aan, de taal der moderne zielkunde te gebruiken; heel de innerlijke en de uiterlijke werkelijkheid, is het materiaal, dat aan de poëzie ten dienste staat. Om dat materiaal te kunnen gebruiken, moet de dichter het beheerschen. Beheersching van zijn stof: de werkelijkheid, is voor den dichter even noodig, als die van zijn instrument: de taal.

De werkelijkheid wordt begrepen of gekend op drie manieren: 1. door de zinnen en het gevoel, 2. door het verstand, en 3. door het intuïtieve schouwen. Voor de meeste filosofische, en sommige religieuze, leeren, zijn deze drie manieren van het kennen tevens drie trappen van kennis, waarvan de eerste de meest onvolkomene, de derde de hoogste is. De aesthetische beschouwingwijze is dit laatste met de filosofische eens, zij deelt echter geenszins met de filosofie de verachting voor het kennen door de zintuigen en het gevoel en evenmin de betrekkelijk te hoge waardeering van verstandelijke kennis. Integendeel: kennis, voortspruitend uit zuiver en rijk zintuigelijk gewaarworden der dingen en uit de zuivere en krachtige gevoelens, door deze gewaarwordingen opgewekt, is van het hoogste belang tot het voortbrengen van poëzie. Kennis van dezen aard is er niet slechts de onmisbare voorwaarde toe: zij vormt zelfs van sommige dichtwerken de toereikende grond. Sensitivistische poëzie kan in haar soort van een volkomen schoonheid zijn, zooals b.v. een aantal sensitivistische gedichten van Herman Gorter bewijzen. Gewaarwording en gevoel hebben in die gedichten rechtstreeks, zonder inschakeling van het verstand, de scheppingskrachtige verbeelding aan het werk gezet; zoo kan zij tal van heerlijke beelden voortbrengen. Daarentegen is verstandelijke kennis op zichzelf nooit een weg tot vloeibaar maken van het poëtisch vermogen. Is die kennis van het pluizers-type, dan werkt zij integendeel verlamdend op de poëtische inspiratie. Leerdichten, zelfs zoo waarachtige dichters ze schreven, bevredigen den naar schoonheid verlangenden mensch slechts zelden en brengen hem vaak tot vertwijfeling.

En toch: de groote dichters van alle tijden hebben met ware hartstocht naar kennis gestreefd, naar kennis, zoo diep en omvangrijk, als voor hen in hun tijd bereikbaar was. Het was hun daarbij echter niet te doen om kennis van het pluizers-type, maar om het bouwen van een stevig en breed fundament, waarop de klaar-doordachte wereldbeschouwing en het vastgevormde wereldbeeld konden verrijzen, die zij in hunne poëzie wilden uitbeelden. Wereldbeeld en wereldbeschouwing doorgloeide hun gevoel met zachte en felle kleuren, terwijl intuïtie er de groote lijnen van ontdekte aan hun innerlijk oog. Verstandelijke kennis leverde de steenen tot den onderbouw.

Dante is het laatste dichterlijke genie geweest, wiens grootsche poëtische conceptie, de *Divina Commedia*, berustte op een fundamenteel van universeele wetenschap, zooals zijn eeuw die voortbracht in de scholastiek en de theologie. De mystieke ader in zijn wezen en de slechts door enkele dichters-vorsten geëvenaarde kracht zijner verbeelding stelden hem in staat, om de ontzaglijke hoeveelheid kennis, die aan zijn subliem gedicht te grond ligt, te heffen in de sfeer der schoonheid.

Shakespeare's tooneelwerk - is het niet de duizendvoudige uitbeelding zijner visie op de onmetelijke rijkdommen, de onbegrensde mogelijkheden, de oneindige krachten van hemelschen, aardschen, en beneden-aardschen oorsprong, die zich in het zijn, met inbegrip van het menschenlijke zijn, openbaren? Die visie ware onbereikbaar geweest zonder reusachtige kennis op alle mogelijke levensgebieden, kennis zóó veel omvattend, dat de bijna-onmogelijkheid voor een obskuur schouwspeler om haar te verwerven, een der argumenten is van de vorschers, die Roger Bacon voor

den schepper houden van het aan den schouwspeler Shakespeare, over wiens persoon en leven zoo weinig bekend is, toegeschreven oeuvre.

Miltons Verloren Paradijs, de grootsche verbeelding van 's menschen heerlijkheid en val, waarop zijn faam als episch dichter berust, is verreezen op den driedubbelen pijler van diepgaande kennis van de christelijk-protestantsche theologie, de antieke, en de renaissancistische kultuur, zooals zij tot schoonen bloei was gekomen in haar bakermat Italië.

Vondel, hoe anders ook van aanleg, als mensch en dichter, dan Milton, - Vondel heeft met de onverstoorbare volharding, die hem karakteriseert en die zijn persoon tot een bewijs lijkt te maken der juistheid van Buffons opmerking: 'het genie is enkel langdurig geduld', - gedurende heel zijn lange leven, tot in zijn hoogen ouderdom toe, gestreefd naar steeds verdiepter inzicht, zoowel in het christelijk geloof, als in de klassieke letteren, waartoe hij, als tot een, sedert nooit meer bereikt hoogtepunt van geestelijke beschaving, opzag.

Goethe's altijd weer op nieuw verbazingwekkende universaliteit, zijn pogingen, om de klassieke wereld in eigen gemoed, verstand en verbeelding tot waarachtig leven te brengen, en zijn respectabel pionierswerk op het gebied van de kleurenleer en de evolutie der planten, - het is alles even bekend als de hartstochtelijke belangstelling, waarmee hij in zijn laatste levensjaren de vorderingen der natuurwetenschappen, speciaal der chemie, volgde. Zijn universeel-gericht, realistisch-gegrondvest humanisme, steunde op grondige kennis in alle domeinen van geestes- en natuurwetenschappen.

Schiller louterde het gloeiende revolutionaire pathos zijner jeugd in de koele wateren van de filosofie en de historische wetenschap. Door ingespannen studie, niet minder dan door persoonlijke belevingen, voltrok zich in hem het geestelijk rijpingsproces, waarvan zijn latere drama's met hun bezonnen staatsidealen de vrucht zijn.

Shelley's geestelijke belangstelling was nog universeeler dan die van Goethe, daar zij den hartstochtelijken wil insloot tot het begrijpen van den socialen mensch. Zijn vrouw heeft, met sterke woorden, een karakteristiek beeld van hem geteekend. Zij toont hem ons, hoe hij somtijds, door een koorts van weetgierigheid bevlogen, tallooze werken over de meest verschillende onderwerpen doorlas, doorwerkte, ook wel doorraasde, zich dagenlang in hen begroef, gedreven door verlangen, den éénen korrel waarheid op te diepen, dien hij op dat oogenblik tot het voortbouwen aan zijn wereldbeeld en de dichterlijke uitbeelding daarvan, behoefde.

Telkens een nieuw deeltje der waarheid in handen te krijgen, dit als een nieuwe draad te verwerken in de schering zijner poëtische verbeeldingen, welker inslag de kleurige, schitterende draad van den 'schoonen logen' was, - dat zocht ook Gorter, als hij, met niet minder vurigen ijver dan één zijner groote voorgangers, onvermoeid poogde, zijn kennis van natuur en maatschappij te vermeerderen. Zooals Goethe zich in zijn laatste levensjaren enthousiasmeerde voor de theorieën van Cuvier, zoo Gorter voor die van Einstein.

Alle groote dichters, en ook vele kleinere, hebben rusteloos gepoogd, hun wereldbeeld diep en breed te fundeeren in de wetenschap van hun tijd. Dat wereldbeeld werd tot den vasten grondslag, waarop hun verbeeldingen verrezen. Niet om de feiten was het hun

te doen, maar om de waarheid achter de feiten, die echter niet te vinden was, zoo zij deze niet kenden, om het doorgronden van den samenhang der verschijnselen.

Het zijn enkel de burgerlijke impressionisten en individualisten, de lofzingers van het persoonlijke gevoel en den blinden hartstocht, de aanbidders van 'de kunst om de kunst', dat is: de kunst los van elke maatschappelijke functie, die zich met een gebaar van verachting van de kennis van natuur, maatschappij en mensch hebben afgewend.

Maar, zal men mij misschien tegenwerpen, wordt het streven van den dichter naar breede, veelomvattende kennis, niet tot een hersenschim in een tijd van over- en overmatige specialisatie, op ieder gebied der wetenschap? Is haar stof ook voor den geniaalsten mensch niet onoverzienbaar geworden? Loopt de dichter, wanneer hij een kultuur-ideaal najaagt, waar de ontwikkeling der kultuur zelve aan voorbijvoerde, geen gevaar te vervallen in kwasi-wetenschappelijke beunhazerij?

Zeker doet hij dit, zoo hij met de vakgeleerden zou willen wedijveren, zooals nog een Goethe kon doen. Hij zal zich moeten tevreden stellen met op wetenschappelijk gebied kennis te nemen van de voornaamste resultaten van hun arbeid. Reeds dit vereischt heden veel tijd en inspanning; deze zullen echter ruimschoots beloond worden. Hoe onvast en onzeker in tal van opzichten het wereldbeeld ook is, dat natuur- en geesteswetenschappen thans den mensch voortteekenen, - dat het ontzaglijk veel ruimer is dan dat van één vorigen tijd, kan niemand bestrijden. Diepten zijn opengevallen, in den mensch zelf en buiten hem, horizon-

nen hebben zich verwijd in het onmetelijke. Den dichter der toekomst en zijn broeder-met-den-naar binnen gekeerden blik, den filosoof, wacht de heerlijke taak om door intuïtie en verbeelding het eenheidsmoment der moderne wetenschappen, dat in de ontzaglijke feitenkennis verborgen ligt, te ontdekken. Niet voor niets heeft de westersche menschheid geleefd, gezocht, gedwaald, soms gevonden. Het wereldbeeld, dat zich vormt in dezen tijd, als uitkomst van eeuwenlang zoeken en vorschten, is onvergelykelyk veel grootscher dan dat van de grieksche tragici, van een Dante, een Milton, een Goethe, een Shelley. Met grooter eerbied dan zij, van dieper ontzag vervuld, zal de dichter-van-morgen staan tegenover de door de wetenschap ontsluitende oneindigheid der innerlijke en der uiterlijke wereld. Helderder zal het vuur zijner bewondering opstijgen naar het wonder des levens en dat des geestes. Het spoor der voetstappen van den eeuwigene, zal hij verder kunnen volgen dan één zijner voorgangers.

Tenslotte, nog eenige opmerkingen over de functie der poëzie in het kultuurgeheel, niet te verwarren met een eventueel ‘doel’ der poëzie. Evenals de beide andere hoogste manifestaties van het geestelijk leven: de godsdienst en de filosofie, heeft de kunst, althans in gerijpten, volgroeiden staat, geen doel buiten zichzelf, dat is buiten het voldoen aan den innerlijken drang van haar makers tot herschepping der werkelijkheid, den wil tot uitbeelding en verbeelding, die in hen uit overstelpenden innerlijken rijkdom ontstaat. Hieraan houden wij vast, zoowel tegenover hen, die kunst en speciaal poëzie hetzij als een middel tot ‘stichting’, tot het opwekken van zedelijke gevoelens,

hetzij tot een voertuig ter propageering van bepaalde ideeën willen maken, als tegenover anderen, die in haar enkel een middel zien, om den modernen mensch te helpen, van zichzelf en zijn werkelijkheid los te komen, een middel tot verstrooiing en vermaak. Wat deze laatsten betreft, zij blijken van de waardigheid der poëzie zelfs geen flauw besef te hebben; echter ook de eersten stellen haar eischen, waaraan zij niet mag voldoen. De poëzie gehoorzaamt aan geen enkele vreemde macht. Zij is voorzeker een element onder de andere kultuur-elementen; maar zij is ook een wereld op zichzelf, die een eigen wet volgt. De stof der alledaagsche werkelijkheid in den smeltkroes der verbeelding te louteren, - de elementen waaruit die stof bestaat, zoodanig te komponeren en te transponeeren, dat een nieuw, harmonisch geheel tot stand komt, dat is haar taak, haar roeping, haar zedelijke wet, haar ethos. Zij mag in dat ethos geen daaraan vreemde bestanddeelen mengen, op straffe van het te vertroebelen en te verzwakken.

Tegenover elk kompromis, waartoe aan de poëzie vreemde machten, den dichter, wat vorm of inhoud zijner poëzie betreft, zouden willen verleiden, moet hij luisteren naar zijn aesthetisch geweten en daaraan gehoorzamen.

Echter, één en ander is slechts één aspekt der waarheid, ééne van haar ontelbare facetten. Al is het voor de poëzie noodzakelijk, haar autonomie hoog te houden, zoo moet zij begrijpen, dat autonomie niet beteekent verbandloosheid, volstrekte vereenzaming. Poëzie en kunst in het algemeen behooren tot het sociale leven, zij zijn zichzelf besturende republieken in de groote federatieve republiek der kultuur, - elementen,

onderdeelen daarvan, en zij hebben, zooals ieder onderdeel, daarin hun functie.

Die functie is drieledig.

In de eerste plaats is zij reiniging, zuivering van het gemoedsleven der lezers of hoorders, datgene wat de Grieken katharsis noemden, - zuivering van drift en passie, van het ongelouterde gevoel en den blinden hartstocht, die zich vastbijten in de hunkering naar de vervulling der begeerten. Elke soort van poëzie, de lyrische en de epische, even goed als de dramatische, kunnen een kracht zijn tot innerlijke zuivering. Ieder lyrisch gedicht is de uitbeelding van een, door den dichter doorleefd, innerlijk konflikt, die als zoodanig zuiverende kracht kan hebben.

Het is in onzen tijd niet overbodig om op te merken, dat een gedicht zijn zuiverend vermogen slechts onder bepaalde voorwaarden openbaren kan. Die voorwaarde is, dat de dichter, al dichtend, gestreefd heeft naar het louteren zijner aandoening en dat hij daarin is geslaagd. Zijn werk kan anderen niet verlossen van hun blinden drang, hun ongelouterden hartstocht, zoo hij het niet eerst zichzelf heeft gedaan. Wanneer hij dit niet vermag, wanneer hij er op los klaagt of jammert of vloekt, wanneer hij zijn woedenden haat, zijn kokende begeerte, zijn somberen twijfel, zijn wrange ontgoocheling uitstort in woorden even onbeheerscht en rauw als zijn gevoelens zelf, dan brengt hij niets tot stand dan de onvrede, de beklemming en de benauwenis, waarin zijn lezers zuchten, nog te vermeederen. Onuitsprekelijk benauwend en beklemmend werken de meeste lyrische gedichten van dezen tijd, die meer en anders bedoelen dan vluchtige natuur-impresies of erotische gevoelens te verklanken. Het 'afwerken' van een

affekt met de hulpmiddelen der poëzie heeft niets gemeen met waarachtige zuivering. Deze concentreert in zich zelve de hoogste aesthetische en ethisch-religieuze waarden, door de omzetting en opvoering van het gevoel.

Zuivering bereikt een dichtwerk, om 't even tot welke der drie groote afdeelingen van de dichtkunst het behoort, wanneer het een innerlijke sfeer scheidt, waarin de disharmonieën der alledaagsche wereld vereffend zijn en het hart verlost is van de kramp zijner eenzaamheid. In die sfeer bloeien de gevoelens van saamhoorigheid en verbondenheid open. Zij op hun beurt brengen het besef tot leven, dat de mensch, wil hij zich in overeenstemming bevinden met kosmische wetmatigheden, zich in zijn gevoelens matigen en zijn hartstochten temperen moet. Daar, waar die gevoelens en hartstochten betrekking hebben op het openbare leven, beteekent dit, dat elke strijder, in de overwinning als de nederlaag, zich bezinnen moet op een saamhoorigheid in een boven-zinnelijke sfeer, die te erkennen ook aan de bitterste worsteling den doodelijken angel uitrukt.

Het is dit vermogen tot zuivering, dat de toeschouwers van de spelen der groote grieksche tragici, de schrik en ontzetting, waarmee die spelen hen sloegen, hielp overwinnen, en hen deed opstijgen uit hun duisternissen tot een sfeer van licht, waarin het hart weer vrij kon ademen. Het is dit vermogen, dat ook in de drama's van Shakespeare's somberste periode: zijn Hamlet, zijn King Lear, zijn Macbeth, de ademlooze beklemming verzacht, waarmee het gezicht op een wereld, in welke het kwaad het machtigst levenselement is, of schijnt, ons vervult, door ons in den dood den machtigen

tegenspeler des levens te doen herkennen, wiens nadering aan al de verschrikkingen daarvan een einde maakt. Het is dit vermogen, dat ons zoo overtuigend tegenstroomt uit de werken van 's meesters lichtdoorvloten ouderdom, uit *Cymbeline*, *Winters Tale*, *The Tempest*, werken, waarin de zachte krachten van onzelfzuchtige liefde, van geduld, toewijding en trouw, den stormloop der elementaire driften en der zelfzuchtige hartstochten tenslotte overwinnen. In de oneindige mildheid van Shakespeare's ouderdoms-drama's krijgt de katharsis, de innerlijke zuivering, een bijna gewijd karakter.

Enkel dan, wanneer die zuivering min of meer volledig tot stand wordt gebracht, kan de poëzie haar tweede functie uitoefenen, die is: menschen vreugde te geven, hun levens te verrijken door hen te doen genieten van haar goddelijk spel. Door het onweerstaanbaar gevele van klank en maat, van beeld en rythme, lokt zij hen uit de kleine sfeer hunner beslommeringen, uit de beknelling van het alledaagsche zorgenleven, zij opent hun den toegang tot het rijk der schoonheid, dat tevens een rijk der vrijheid is. Zij verwijdt hun hart, maakt hun trage verbeelding beweeglijk, openbaart hun de grootschheid en de heerlijkheid - óók in zijn verschrikkingen heerlijk! - van het kosmische zijn en worden. Zij wekt in hen eerbied voor het onpeilbare leven, den onpeilbaren mensch. Zij leert hun een vreugde genieten, die los is van alle persoonlijk belang, vrij van alle begeerten: zoo doet zij hun den smaak proeven, van wat de geloovigen eertijds verstonden onder hemelsche gelukzaligheid. Zij maakt hen tot innerlijk rijkere, gelukkigere, dus ook reinere en betere menschen.

Zoo sluit de derde funktie van de poëzie, - die zij met alle kunst gemeen heeft: namelijk menschen te vereenigen in liefde voor waarheid, schoonheid, goedheid, gerechtigheid, organisch bij de tweede aan. Het is deze funktie, waarop Tolstoj in zijn beschouwingen over aesthetiek uitsluitend nadruk gelegd heeft, met voorbijzien van de eerste en de tweede. Ik voor mij meen, dat zij alle drie van even hooge waarde zijn. Door de derde funktie krijgt het pathos van den eeuwigen strijd tusschen de verschillende levens-elementen een harmonische oplossing in het pathos der verzoening. Altijd wanneer, in den loop der tijden, de botsingen in het geestelijk en het maatschappelijk leven zoo hevig worden, dat zij in hen, die eraan deelnemen, dreigen het gevoel van de almenschelijke saamhoorigheid, die boven de bitterste veeten uitgaat, volslagen te verdooven, dan kent de poëzie haar taak. Zij zet de diepste registers van haar orgel open, zij slaat op haar speeltuig de zachtste snaren aan, snaren die de harten vermurwen. Door haar vermogen, in liefdete-vereenen, redt zij den strijder van verruwing en onder-menschelijke verwildering. Zij doet hem, met behulp van gevoel, verbeelding en intuïtie, beseffen, dat ook zijn vijanden met hem in het hoogste verbonden zijn.

Tot het tot stand komen van een gedicht, dat de funkties kan vervullen, waartoe de poëzie aangewezen is, is de samenwerking in den dichter van de rationeele, met de onder- en de boven-rationeele krachten noodig. Bewust gevoel en bewust verstand treden niet slechts helpend op, in de oogenblikken, dat de inspiratie verzwakt of onderbroken wordt, zij hebben ook deel aan

de schifting en hergroepering der elementen, waardoor het kunstwerk ontstaat. Vooral bij kunstwerken van langen adem zijn zij belangrijke factoren. Nooit echter kunnen zij de inspiratie vervangen, die zelve in uiterst verschillende graden van intensiteit en duur zich openbaren kan. Inspiratie noemen wij het extatisch visioen, waarin de hoogere werkelijkheid zich het genie in een beeld of in opeenvolgende beelden openbaart. Inspiratie ook de ingeving van het eene beeld, den éénen gelukkigen regel, waaromheen het sonnet of het kleine strofisch gedicht zich vormt.

Ook in het Huis der Poëzie zijn vele woningen, kleine naast groote. Maar ook in de kleinste heeft enkel toegang, wie waarlijk dichter is, dat is: wie de elementen der realiteit weet te herscheppen tot ideëele schoonheid.

II

Eenige voorbeelden van statische en dynamische poëzie in vroeger tijden

Ik kom nu tot de beschouwing van den samenhang tusschen de poëzie en het maatschappelijk leven. Dat een dergelijke samenhang bestaat, wordt vrij algemeen aangenomen. Ten aanzien van zijn aard heerscht echter veel minder overeenstemming. Sommige aesthetici, waaronder van internationale vermaardheid, als Taine, hebben zich ertoe bepaald, min of meer bepaalde invloeden van den 'tijdgeest' en het 'milieu' op den kunstenaar te demonstreeren. De aanhangers van het historisch-materialisme zien de factoren van densamenhang zeer scherp. Zij zijn overtuigd, dat de techniek, de klassen-verhoudingen en de klassenstrijd, - factoren die de aanhangers van de milieu-theorie ten onrechte voorbijzien, in laatste instantie vorm en inhoud van het dichtwerk bepalen. Voor aesthetici, die op den bodem staan van het nationaal-socialisme of het fascisme, zijn rassen-eigenschappen de kardinale faktor, die dit bepaalt. Elk van deze verschillende standpunten bevat een zeker deel waarheid. Wat men de 'tijdgeest' noemt, - het gevoel waarmee alle menschen in eenzelfde tijd het leven aanvoelen -, het milieu, het ras, de techniek, de klasse-verhoudingen: zij allen werken in het bewustzijn van den maker van het kunstwerk en worden in dit laatste weerspiegeld.

Nemen wij dus voorloopig aan, dat de samenhang

tusschen maatschappij en kunst bestaat, dat die samenhang zeer innig is, en verloopt langs vele draden. Wij zullen sommigen daarvan zoo straks nader beschouwen. Eerst echter wilde ik iets zeggen over de gevolgen voor het kunstwerk, dat in dien samenhang leeft, van het feit of de maatschappij zich in een min of meer labielen toestand, of in een van sterker evenwicht bevindt.

Elke maatschappij bevat op ieder punt van haar ontwikkeling zoowel statische als dynamische elementen. In sommige tijdperken geven de eenen, in sommige de anderen den doorslag. Wij zeggen dat de statische elementen overheerschen, wanneer een kultuurvorm al haar mogelijkheden ongestoord tot ontplooiing kan brengen en de klasse, die als de voornaamste drager van dien vorm optreedt, met een gerust geweten haar macht en rijkdom geniet. Dynamische elementen overheerschen, wanneer de kultuurvormen verbruikt zijn, en wanneer de klasse, die de draagster is van de oude kultuurvormen en tevens in den regel van de macht, bewust of onbewust aan de rechtmatigheid van haar macht en haar voorrechten twijfelt. Bestaat tevens de mogelijkheid, om een nieuwen kultuurvorm, waarnaar de verlangens en ideëele verwachtingen der geestelijk levende menschen van den tijd uitgaan, te grondvesten, dan wordt het dynamisch aspekt der maatschappij nog versterkt. Zeker is de techniek in dit proces van vernieuwing een faktor van beteekenis: onze eigen tijd echter bewijst, hoe weinig de 'hoogere' techniek op zich zelf de kracht bevat, die menschen tot het grondvesten van een 'hoogeren' kultuurvorm drijft. Is de maatschappij voornamelijk statisch, dan is het levensgevoel, dat in haar overheerscht, rust, voortspruitend

uit het gevoel van de eenheid des levens. Is zij, de maatschappij, voornamelijk dynamisch, dan is het gevoel, dat in haar overheerscht, onrust, voortspruitend uit het gevoel van zijn gespletenheid. Er is geen enkele reden, waarom de kunst alleen maar hetzij in dynamische, hetzij in de statische tijdperken tot schoone ontplooiing zou komen. In beide is het leven overrijk aan elementen die de deining kunnen wekken in het gemoed van den kunstenaar en zijn verbeelding in gloed zetten. Wel zal de poëzie in de voornamelijk statische tijdperken door een andere schoonheid uitmunten, dan in de voornamelijk dynamische. In gene zal meer zijn de schoonheid van de rust, van de bevrediging door het bereikt-hebben, van het eenheidsbewustzijn, van statigheid en harmonie, - in deze meer de schoonheid van het verlangen en de verwachting. Beide zullen zij uit den geest geboren kunnen zijn, beide de Idee kunnen verheerlijken, beide al het lieflijke en heerlijke, al het ontzetting-verwekkende en schrik-aanjagende uit de konkrete werkelijkheid tot zich kunnen nemen om het te transposeeren en te hergroepeeren in eene, boven die werkelijkheid uitgaande spiegeling.

Hier echter eindigt het gemeenschappelijke en begint het verschil tusschen de poëzie van een statische, en die van een dynamische periode. De poëzie van het statische tijdperk zal haar blijdschap putten uit de kracht en den gloed, waarmee in de empirische verschijnselen het eeuwige tot openbaring komt. Die openbaringen zullen den dichter op alle velden-deslevens treffen als schoonheid. In de natuur- en de kultuur-werken van zijn land en zijn tijd zal hij ze herkennen, evengoed als in de verhoudingen tusschen

de menschen, - verhoudingen tusschen man en vrouw, tusschen ouders en kinderen, tusschen sociaal meerderen en sociaal minderen, tusschen volksgenooten onderling en in hun verhouding tot leden van andere naties. Het heerschend recht, de heerschende moraal en zede van zijn tijd zullen zijn hart hebben. Zijn levensgevoel zal wortelen in de overtuiging, dat het bestaande redelijk is, en in zijn redelijkheid schoon. De glans, waarmee hij het omstraald ziet, zal maken, dat hij de vlekken die er aan kleven, te nauwernood opmerkt.

Bij de statische inzetting past de aanvaarding van de geloofswaarheden, zooals zij door eene, vaak ook politiek-maatschappelijk, machtige kerk worden geleeraard, die met al de pracht en glorie en heerlijkheid van eeuwen-oude tradities omkleed staat. Over die waarheden spreidt de poëzie een rijken en rijpen gloed. In het algemeen is haar bijzondere schoonheid deze: de doorrijpte, voldergene, tot vollen wasdom gekomene aspecten uit te beelden, die het leven in statische kultuur-tijdperken aanneemt. Zij, de poëzie, heeft in zulke tijdperken een langen adem, een rustig rythme, een majestueuze gang. Het spreekt van zelf dat in de schoone verbeeldingen, waarin zij het leven verheerlijkt, dynamische elementen niet ontbreken. Zij kent de dynamiek van de botsing en den strijd, en zij gebruikt ze rijkelijk: zonder deze elementen is er immers geen spanning. Er zijn groote dramatische dichters, ik noem Aeschylus, Sophokles, Calderon, Racine, Molière, Vondel, die in betrekkelijk statische tijdperken hebben geleefd. Toch leeft ook hun dramatiek - kan het anders zijn? - van strijd, botsing, konflikten. Maar zij vat ze tenslotte, allen en altijd, in den, hemel

en aarde, leven en dood omspannenden boog van haar groote rust, haar sterken vrede. Zij zelve rust in laatste instantie in onvoorwaardelijke levens-bevestiging. Zij geeft niet het antwoord op alle vragen, maar zij is overtuigd, dat er een antwoord is.

De poëzie van statische tijdperken legt nadruk op den band met het verleden: voor haar is de traditie een met liefde en eerbied aanvaarde steun. Waar het kan, steunt zij op traditioneele waarden. Zij versmaadt het gebruik van konventioneele vormen en verbeeldingen niet. Zij is altijd bereid, rekening te houden met wat door gezaghebbende personen of instellingen als norm werd opgesteld of geijkt. Slechts zéér behoedzaam waagt zij zich op nieuwe wegen.

Ten slotte: statische poëzie is van uit haar aard niet romantisch maar classicistisch, niet verbijsterend maar treffend door harmonie.

Wij behoeven niet ver van huis te gaan om een dichter te vinden, wiens poëzie in hooge mate alle kwaliteiten, deugden en schoonheden vertoont, die de statische poëzie eigen kunnen zijn. Die dichter is Vondel.

Statisch is Vondels levensgevoel: de verklanking daarvan in poëzie, is wat men monumentaliteit noemt. ‘Een breed leven, tot een grooten stijl omgebouwd’, zegt Verwey van Vondel. Zijn liefde omvat het leven als een totaliteit, waarin al het afzonderlijke, hoe goed ook gekend, hoe zeer ook bewonderd, hoe warm ook bemind, wordt opgenomen. Nog zoo ver moge die liefde uitslaan tusschen de polen van bevrediging en teleurstelling, zij streeft altijd weer haar middenpunt toe. De zuivere witte gloed van Vondels liefde voor het leven en den mensch wordt door geen walm van geheime onrust vertroebeld.

De aard van zijn levensgevoel heeft Vondel tot den zanger bij uitnemendheid van het huwelijksleven gemaakt. In het bezingen van de liefde als hartstocht met haar glanzende vervoeringen en onduldbare pijnen, overtrof Breeroo hem zeker. Maar even zeker behoort aan Vondel den palm van het meesterschap in de uitbeelding der echtelijke trouw. Voor de liefde ‘in haar levende rust’ (Coster) heeft hij accenten gevonden van een diepe hartgrondigheid en een mannelijke teederheid als geen ander dichter voor en na hem in het nederlandsche taalgebied.

Ook Vondels overweldigend-sterk beleven van de bloedverwantschap, die de grootste behoudende macht in het maatschappelijk leven is, hangt samen met het overheerschen van het statisch element in de kultuur van zijn tijd. De band tusschen naaste bloedverwanten heeft hij ‘een knoop, sterker dan diamant’ genoemd. Voor de ondragelijke smart, die de verscheuring van dien band teweegbrengt, vindt hij in sommigen zijner drama's accenten van een pathos, dat hij anders zelden bereikt.

Statisch is ook Vondels godsgevoel, ofschoon het ook dynamische elementen bevat. Maar toch, het statische heeft de overhand. Voor den dichter die zong:

‘Daar zit de Godtheid op den troon
in 't middenpunt van alle ronden,
dat overal en eenigh schoon
nooit zijnen omvang heeft gevonden,’

stond ook het godsgevoel vóór alles in het middenpunt, even ver verwijderd van de pool der mystieke dweepzucht als van die der dogmatische verstarring.

Historisch gezien, was Vondel onder een gelukkig gesternte geboren. Zijn dichterlijk levenswerk is het

voorbeeld van een poëzie, waarin haast volledige harmonie is bereikt tusschen het innerlijke, den persoonlijken aanleg, en de uiterlijke omstandigheden, met inbegrip van hun algemeene resultante: het levensgevoel van een tijd. Door het bestaan van die algemeene harmonie heeft Vondel, alle politieke en kerkelijke wanklanken ten spijt, die hem in de woeling der dagen trokken, zich in zijn diepste innerlijkheid zoo rustig gevoeld, zoo vruchtbaar en bevredigd, daardoor heeft hij zich niet in zoeking verteerd en werden zijn gaven niet verstrooid op alle winden van het verlangen. Daardoor werd zijn poëtische en geestelijke ontwikkelingsgang door persoonlijk leed zoo weinig onderbroken. Daardoor tenslotte was hij, en geen ander uitverkoren om, wanneer door bijzondere gebeurtenissen plotseling landsliefde, dankbaarheid, saamhoorigheidsgevoel in golvingen omhoog stuwden, hun deining samen te vatten in de pure, verstillde sfeer van het schoone beeld.

Tegen hoeveel sterker weerstanden in voltrekt zich de ontwikkelingsgang van den dichter, wiens aanleg en roeping hem in konflikt brengen met het in zijn tijd en zijn kultuurkring overheerschend levensgevoel! Wanneer dat gevoel voornamelijk statisch is, hijzelf voornamelijk dynamisch, over welk een ontzaglijke kracht moet hij dan beschikken, om zijn belevingen te kunnen herscheppen tot vastgevoegde beelden, vast van omtrek en klaar van vorm. Hoe sterk moet in hem, wil hij het kunnen, de idee tot leven gekomen zijn, en hoe volstrekt het geloof aan háár macht, om maatschappij en mensch uiterlijk en innerlijk te hernieuwen. Maar ook: wanneer het hem gelukt, zijn persoonlijke rythmen tegen háár gemeenschappelijk

rythme in te doen klinken, en haar zijn pure, door de extatische verbeelding geschouwde werkelijkheid op te dringen, - welk een trotsch besef van scheppingskracht zal dan zijn werk doorgloeien, hoe hooggestegen, hoe grootsch-vereenzaamd zal dit den genius openbaren.

Het levensgevoel van den statischen dichter in het statisch tijdperk is voornamelijk schoone rust, bereikt evenwicht, vruchtbaarheid die de vervulling nabij weet, zoete bevrediging. Het levensgevoel van den dynamischen dichter is voornamelijk onrust, hunkering, nimmer verflauwend verlangen naar vernieuwing-des-levens, eeuwige jaging naar een rijker evenwicht, dat te bereiken hem eeuwig wordt ontzegd.

Een enkel maal, ééns in vele eeuwen, wordt een kunstenaar, een dichter, geboren, wiens aanleg zóó breed, wiens levensgevoel zóó veel omvattend is, dat zijn verbeelding de pracht en majesteit, of ook wel de verfijnde gratie, van het statische leven even verrukt herschept, als de nimmer-rustende deining, het telkens opflitsend en versomberend licht, den stormenden tred van het dynamische. Zulk een dichter was Dante.

Wie zou durven beweren, dat het godsgevoel van een zanger niet statisch was, die de oorden der hemelsche gelukzaligheid, daar waar zij verwijlen die God schouwen door alle eeuwigheden, met een stralende aanschouwelijkheid als geen zanger hetzij vóór of na hem heeft verbeeld?

Maar Dante's godsgevoel moge statisch geweest zijn, zijn levensgevoel was niet statisch maar dynamisch. Zijn liefde voor den mensch bestaat niet buiten zijn verlangen, dat de mensch anders, nieuw worden zal. De Divina Commedia is, van den eersten tot den laatsten regel, één weergaloos-stoutmoedige, van gekon-

centreerd vuur doorgloeide, door de diepste waarheid van den tijd gevoede verbeelding, van voor niets zwichtend, nergens verzwakkend verlangen naar vernieuwing van den mensch, de samenleving, de maatschappelijke staatkundige en kerkelijke verhoudingen, vernieuwing van het leven in den tijd van af zijn verborgen wortels tot in zijn hoogste toppen.

Hoe ontstond in Dante dat brandende, nooit verflauwende verlangen naar vernieuwing des levens? Waren het maatschappelijke krachten, die het in hem wekten, krachten, in laatste instantie terug te voeren op veranderingen in de produktiewijze en de produktieverhoudingen?

Een hedendaagsch dichter van het dynamisch levensgevoel, ondanks zijn genialen aanleg juist hierin de mindere van Dante, dat het statische element, anders gezegd: de monumentaliteit zwak in hem was, ik noem Herman Gorter, heeft niet gearzeld, deze vraag met ja te beantwoorden. Hij ziet Dante als de dichter der middeneeuwsche stedelijke burgerij, in het oogenblik van haar groote machtsontplooiing. In Dante's klassepositie meent hij den sleutel ontdekt te hebben tot het juiste begrip van Dante's levens- en wereld-beschouwing, van diens opvattingen over sexueele moraal, over de beteekenis van het aardsche leven en over nog zooveel meer. Zoo Dante zijn leven lang Beatrice verheerlijkte als zijn éénige geliefde ¹⁾, dan was dit, geloof Gorter, omdat het in de burgerlijke maatschappij goed, noodzakelijk, en heilig is, liefde voor slechts ééne

1) Wat hij niet gedaan heeft en ook niet kon doen. Hij heeft behalve Beatrice vele andere vrouwen liefgehad. Zie o.a. Papini's 'Dante Vivo'.

vrouw te voelen. ¹⁾ Zoo hij de maatschappij heeft voorgesteld als een godsdienstig-filosofische werk- en strijdplaats, tevens een zondig doorgangshuis naar een zondigen hemel, - zoo kwam hij hiertoe, doordat de groote arbeidsverdeeling, waartoe de techniek de burgerlijke maatschappij in staat stelde, de geestelijke arbeid reeds tot eigenschap en eigendom der burgerlijke klasse had gemaakt. ²⁾

Men behoeft geen groote kennis der vroeg-burgerlijke kultuur in de hooge Middeneeuwen te hebben, om in te zien, hoe gedwongen en weinig-zeggend deze ‘verklaring’ van enkele van Dante's denkbeelden en opvattingen is.

Zeker kan de historisch-materialistische methode veel licht werpen over de denkbeelden en opvattingen der verschillende klassen in één bepaalden tijd, evenals over het gemeenschappelijke in hun wereld- en levensbeeld. Zelfs kan zij ons wel degelijk helpen, dieper in een bepaald dichtwerk door te dringen. Dante's Divina Commedia ontstond volstrekt niet los van het vroegburgerlijk-feodale milieu waarin hij leefde. Door zijn grootsch gedicht bewegen de gestalten van mannen en vrouwen van zijn tijd, van koningen en pausen, van geestelijken en edellieden, van krijgslieden en burgers. Hun deugden en ondeugden heeft hij uitgebeeld, hun kracht en trots verheerlijkt, hun wreedheid en ruwheid aan de kaak gesteld. Hoe waar dit alles ook is, en hoe onmisbaar eenig inzicht in de politieke verhoudingen in Italië in het begin der 13de eeuw, om vele bijzon-

1) Kritiek op de litteraire beweging van 1880 in Holland, in de Nieuwe Tijd, Jaargang 1908, blz. 865.

2) t.a.p. blz. 259.

derheden van Dante's tocht door de hel, het vagevuur en het paradijs te kunnen begrijpen, zoo kan dit inzicht noch de ontzaglijke spanningen van des dichters vernieuwings-verlangen, noch de vormen die dit verlangen in hem aannam, verklaren. Wat het eerste betreft; die haast bovenmenselijke spanning is het teeken en tevens het geheim van het genie, dat langs rationeelen weg niet verklaard kan worden, omdat het boven het rationeele uitgaat. En wat het tweede betreft, zoo was de richting, waarin het politieke, economische en kultureele leven in Dante's tijd stroomde, allerminst één met die, waarin zijn eigen vurig wenschen zich bewoog. Hij wenschte, dat zijn volk terug zou keeren tot den eenvoudigen staat, de zuivere zeden, den strengen levenswandel van vroeger tijden: dit volk zelve was wuft en praalziek. Hij wenschte, dat de bloedige veeten tusschen de stedelijke republieken en de niet minder bloedige burgerwisten in elke stad, zouden ophouden, dat vrede heerschen zou tusschen alle burgers van Italië. De burgers zelve echter, vervuld van machtsbegeerte en wraaklust, bleven zinnen op nieuwe oorlogen, nieuw bloedig geweld. Was Dante zich niet bewust, de eenige te zijn, die uitzag naar een keizer, een zegevierenden held, toen hij eens bitter zeide, een partij gesticht te hebben van zichzelf alleen?

Evenals de wereldlijke, wilde Dante de geestelijke overheid vernieuwen. In hem brandde het verlangen, de kerk te reinigen van haar vlekken en onvolkomenheden, het gezag van het pausdom over de geesten te herstellen. De burgers in hun zelf-zucht wenschten een zwakken paus en een zwakke kerk, die op geen gezag aanspraak kon maken. Voor geen der groote ideeën

naar welke vervulling Dante's diepste smachten uitging, vond hij steun bij de burgerij van zijn vaderstad. Evenmin vond hij dit bij den adel, waartoe hij volgens zijn geboorte behoorde. Die ideeën zijn niet terug te voeren op de produktiekrachten en de klasse-verhoudingen van zijn tijd. Ook Dante's stoutste droom: die van een vereenigd Italië, is dit niet. De burgerij kon dien droom niet begrijpen. Tenzij men wil aannemen, dat hij vooruitgreep op het nationale gevoel, dat pas vijf eeuwen later, en ook toen nog enkel in een kleine voorhoede van intellektueelen, opkomen zou. Eeuwen lang nog zou de historische ontwikkeling in andere richting gaan, dan die van zijn verlangen. De vorming van een nationalen eenheidsstaat uit de talrijke stedelijke republieken, bovendien republieken die allen even naijverig waren op haar onafhankelijkheid, even fel op elkaar gebeten, lag in de 13de eeuw buiten het gebied der mogelijkheden. Geen den-doorslag-gevende economische en politieke krachten waren in die richting werkzaam. 'Florence had gelijk tegenover Dante', oordeelt Papini, naar wij meenen terecht, 'wanneer wij de wereld zien gelijk zij was: de keizerdroom was uitgebloeid, en slechts door middel van de rijke, zelfstandige burgerijen der stedelijke republieken zouden, langs de vroedschappen, de moderne staten ontstaan'. ¹⁾ Dante's droom was utopisch.

Evenmin waren de krachten aanwezig voor de vernieuwing van het pausdom, in dezen zin dat dit opnieuw tot een zuiver geestelijke macht kon worden, welks gezag in geestelijke dingen zich uitstreckte over de geheele christenheid. Ook hier sloeg de ontwikkeling

1) G. Papini: Dante Vivo, p. 160.

tijdens Dante's leven een, aan zijn wenschen en droomen tegenovergestelden weg in. Eerst de kettersche sekten, daarna de 'nieuwe devotie' en tenslotte het optreden der humanisten: dit alles tesamen bereidde den bodem vóór, voor het ontwaken van het persoonlijk geweten in religieuze vragen, maar het leidde tevens tot de groote breuk in de christenheid, een breuk die tot heden toe niet kon worden geheeld.

Ook op dit punt zien wij Dante als een utopist. Zijn visie steunde op geen werkelijke krachten in de maatschappij van zijn tijd. Maar wèl kwam in die utopische visie een hooge idee tot schoone en sterke openbaring: het eeuwige verlangen van den menschegeest naar vrede en eenheid. In de oogenblikken, dat Dante het kwaad vergat, dat zijn vijanden hem hadden aangedaan, en uitsteeg boven de bittere krenkingen, die hij van zijn geliefde vaderstad had ondervonden, werkte in hem de zuivere kracht eener menschenliefde, wier bron zijn vroomheid, zijn godsliefde was. Die liefde voedde in hem het verlangen voor allen de poorten naar dat rijk van eenheid en vrede te openen. Zij gaf hem de kracht, om, voortgejaagd van stad tot stad, gedwongen het bittere brood der ballingschap te eten, in het gevoel van een heilige roeping voort te werken aan het grootsche gedicht, dat heel het menschelijk en goddelijk zijn omvatte. Dante zelf heeft het immers gezegd in den vermaarden brief aan zijn beschermheer Can Grande, - de eenige, bij wien hij werkelijke sympathie vond, - dat het doel, dat hij zich voorstelde met de Divina Commedia te bereiken, was, de levenden op te heffen uit hun staat van ellende, en hen te verplaatsen in een staat van geluk. Zijn landgenooten van hun grove zelfzucht, zinnelijkheid en geweiddadigheid ver-

lossen, ze tot vroomheid, oprechtheid, gemeenschapsgevoel, zuivere zeden bekeeren wilde hij, zoodat ze zouden wandelen in het goddelijk licht. De innerlijke zuivering van den mensch, die hij beseftte nauw samen te hangen met de vernieuwing van kerk en staat, haar wilde Dante door de openbaring zijner visioenen dienen. Hij voelde zich weer de magiër, die gelooft aan de hooge waarde van zijn woord, gelooft, dat dit de kracht bezit, om menschenharten te veranderen, en dóór hen verhoudingen en instellingen.

Wanneer wij den oorsprong nagaan van de bedding, waarin het eeuwig verlangen naar vernieuwing, naar vrede door gerechtigheid bij Dante uitstroomde, dan voert ons dit tot de beide groote bronnen, die te samen de geheele kultuur der latere Middeneeuwen hebben gedrenkt. De eene der bronnen is de thomistische filosofie, de andere de franciskaansche mystiek. Uit beide heeft hij in de jaren zijner jongelingschap kunnen drinken. In die jaren - tusschen 1287 en 1290 - verkondigde Ramigio Girolamo te Florence ¹⁾ de nieuwe filosofie van zijn meester Thomas van Aquino. In dienzelfden tijd predikten in de kerk van Sante Croce twee franciskaansche monniken, van wie Giovanni Olivi het beroemdst geworden is. Olivi's prediking van een naderende geestelijke omkeer berustte op de visionaire ideeën van den vermaarden calabrieschen abt Jioachino de Fiore, den stichter van de orde der Spiritualen, die aan den franciskaanschen regel van absolute armoede wilde vasthouden, wat maakte, dat hij zich de vijandigheid van het korrupte Rome op den hals haalde en als ketter werd uitgeworpen. De volge-

1) In de Santa Maria Novella, waar hij theologie onderwees.

lingen van Joachim geloofden, dat een tijdperk aanstaande was, waarin de Heilige Geest, de Trooster, dien Christus had beloofd te sturen, zou komen en alle dingen zou vernieuwen. Het gloeiende vuur van Olivi liet diepe sporen achter in Dante's geestelijk leven; men neemt aan, dat hij in het geheim de leer van den als ketter uitgeworpen abt heeft aangehangen. Diens edele mystiek verzachtte voor den dichter het al te strenge rationalisme in Thomas' grootsch wereldbeeld.

In de middeleeuwsche werkelijkheid vond Dante niets verwezenlijkt van de gerechtigheid, den vrede en de eenheid, waarnaar hij smachtte. Hij vond er een kerk, geschandvlekt door de wereldschheid der pausen, een van krijgsumoer vervuld land. In zijn eigen vaderstad vond hij een onophoudelijken strijd tusschen hoogere en lagere gilden, tusschen Gibellijn en Guelf, tusschen de 'witte' en de 'zwarte' Guelfen onderling, zag hij allen vervuld van naijver, haat en wraakzucht, het recht uitgedreven en het onrecht triumfeerend. Toch waren de glinsterende steenen, het materiaal voor den tempel dien hij wilde oprichten, hoezeer ook in verbrokkeling en gebrokenheid, in de werkelijkheid te vinden. In de gestalten der groote keizers en der groote pausen van weleer, der gezaghebbende leeraars en zuiveraars van de kerk, vond hij dat materiaal, en ook in enkele edelmoedige mannen en ingetogen vrouwen van zijn eigen tijd. Maar het beeld van dien tempel, zooals het in hem zelf geprent stond, was het geloof aan een ideale orde die na te streven voor den mensch plicht, en die te bereiken voor hem mogelijk was. Dat geloof had zich in hem gevormd uit de verbinding van het helleensche vertrouwen in de macht der menschelijke rede tot het

erkennen der waarheid, met de hoofdgedachten der evangelische boodschap: het godzoonschap en de liefde tot den naaste. Uit de versmelting van deze bestanddeelen, waarbij in West-Europa het oorspronkelijk persoonlijkheidsgevoel, het besef der individueele eigenwaarde kwam, vormden zich in den loop der Middeneeuwen een nieuw levensideaal en een nieuw levensgevoel. ‘Moeizaam liep het proces aanvankelijk van de hand’, schrijft Urbain van de Voorde in zijn mooie studie over Ruusbroeck, ‘en in de geest der mystiek, blind tastend en worstelend met de duistere, weerstrevende krachten der barbaarschheid, tornden de scheppende activiteiten tegen den naamloozen chaos der vroege Middeleeuwen op’¹⁾. Maar zij bolwerkten het, om aan het jonge kultuursysteem dat wij gotiek noemen, de onmisbare zedelijk-geestelijke steunpunten te verschaffen, waarop het gevestigd werd en de sankties, die het in stand hielden. Zij brachten de moreele waarden voort, die, in wisselende vormen, al naar de wisselende menschelijke behoeften, inzichten en mogelijkheden, in de volgende eeuwen telkens optraden als de wekkende en roepende idee, waarvan de westersche kultuur tot heden toe geleefd heeft. Zij, die idee, werd de vruchtbare moederbrei, waaruit heel de geestelijke aktiviteit der laatste zes eeuwen, de waarheidsdrang, het zedelijk omhoog-streven, de dynamische kunst en poëzie ontsprongen. En tot heden toe is zij de groote vuurhaard, van waaruit telkens nieuwe vuurkernen uitzwermen, over de donkere aarde de sidderingen uitschietend van hun gloed. In enkele menschenkinderen, door de natuur begaafd met

1) In ‘Dietsche Warande en Belfort’, Mei '34.

het scherpste geweten, den edelsten geest, het fijngevoeligste gemoed, de krachtigste verbeelding, al naar de sterkste elementen in hun aanleg leeraars, profeten, wijsgeeren, dichters of doeners, hervormers of revolutionairen, worden de nieuwe waarden zulke vuurkernen. In hen komt, somtijds lang vóór een wending der tijden in de maatschappelijke werkelijkheid, de eeuwige droom van een rijk van gerechtigheid, tot nieuwen vorm en tot bloeiend leven. De idee is het leven altijd vooruit. En terwijl in het breede middenveld des levens de materiele omstandigheden bij de vervorming van het maatschappelijk zijn hun volle zwaarte in de weegschaal leggen, zingt op zijn toppen de idee telkens een nieuw morgenlied. In de zielen van hen zingt zij, die in de stikdonkere ure der nacht de nadering van de morgenschemering voorvoelen.

In onze nederlandsche letteren is Maerlant de eerste dichter in wien het verlangen naar een gerechtigheid en een gemeenschap der menschen, dat boven de werkelijkheid uitgaat, de poëtische inspiratie wakker roept. In een betrekkelijk klein onderdeel van zijn omvangrijk dichtwerk ¹⁾, heeft hij alle naar-de-toekomst-wijzende ideeën van zijn tijd verklankt in verzen, persoonlijk van accent, edel van vorm, en uitmuntend door zóó sterke en gave zeggingskracht, dat zij den lezer heden nog boeien en ontroeren, ondanks de moeilijkheden waarvoor de verouderde taal hem plaatst. Zij zijn doortrokken van burger trots en burgerfierheid, van geloof in de gelijkwaardigheid van

1) Dit onderdeel bestaat uit eenige strofische gedichten van verschillende lengte. Zie verder over Maerlant mijn inleiding tot den bundel 'Het eeuwige vuur', bl. 25-39; fragmenten uit zijn gedichten: bl. 92-114.

alle mensen, van verlangen naar een zuivere kerk en waardige dienaars van Christus, van afkeer tegen hartstochten die de ziel bederven: hebzucht, winstbejag, genotzucht, brooddronkenheid, en vervuld van liefde voor de franciskaansche armoede en de sociale gemeenschap, die enkel kan bloeien, daar waar de begrippen mijn en dijn overwonnen zijn. In naam der idee verheft de dichter zijn stem tegen de hoorigheid der boeren, onbekommerd om het feit, dat de feodale ordening der maatschappij op haar berust. In naam der idee bestrijdt hij de ‘rassentheorie’ der woordvoerders van de machthebbers zijner dagen, die de lijfeigenschap rechtvaardigde door te beweren, dat de lijfeigen bevolking afstamt van den, door God vervloekten Kaïn. In naam der idee keert hij zich tegen hen, die de vrouw als de bron van het kwade in de wereld verdoemen. Zijn verzen richten zich tot de gewetens, hij bezweert zijn tijdgenooten zich aan te gorden tot een permanenten kruistocht voor een rechtvaardiger orde en een zuiverder gemeenschap. Tot geestelijke en maatschappelijke vernieuwing roept hij onvermoeid op.

In zijn sterke uren was Maerlant optimist en sociaal activist. Hij geloofde vast, dat de menschheid, geleid door de rede en be vleugeld door de liefde, er in zou slagen, lager levensbeginselen en levensvormen om te zetten in hoogere. Kennis en wetenschap zouden haar daartoe uitnemende helpers zijn.

Voor de opkomende burgerij waren de belangstelling voor de elementen der werkelijkheid en het streven naar ordening der ervaring, wapenen in den strijd om invloed en macht, waarvan zij het belang intuïtief begreep. Maar voor de jonge dichtkunst, die mèt de

burgerij als de ‘stem der gemeenten’ opgroeide, was de overschatting, om niet te zeggen de vergoding van feitenkennis, waartoe het middeleeuwsche evengoed als het latere rationalisme voeren zou, een doodelijk gevaar. Aan hoe weinigen, die zich dichters waanden, gelukte het, om de ontelbare kleine beekjes van die kennis te doen uitmonden in den breeden stroom der waarheid. Ook Maerlant is enkel aan den doodelijken greep der didaktiek ontkomen in een klein deel van zijn werk. Datgene wat Dante volbracht had: de geheele wetenschap van zijn tijd, zooals zij door Thomas in systeem was gebracht, als 't ware te drenken in strenge schoonheid, om haar tusschen de beelden van hel, vagevuur en hemel, in te vlechten in zijn zang, dat vermocht Maerlant niet. Enkel de allergrootsten vermogen het. Daar waar in zijn werken het gebruik van feitenkennis begint, eindigt zijn poëtisch vermogen.

Haar bezielende kracht zou de idee der maatschappelijke en geestelijke vernieuwing pas geheel toonen in de verdere groeifasen der burgerlijke kultuur. Lange tijden achtereen schijnen enkel krachten tot ondermijning en slooping te werken. De spotzucht der schrijvers van kluchten en sotternijen keert zich eeuwenlang tegen het verachte en gehate in de kerk, om het belachelijk te maken. Dan komt, in den Renaissancetijd, het gescherpte en geschoolde kritische verstand der humanisten aan het woord. Hun valt de taak toe, om de voosheid aan te toonen van vele ‘waarheden’, àl te lang aangenomen op gezag. Maar tusschen den vroolijken spot van den eeuwiggen spotter, die Erasmus was, klinkt het smachten door naar een nieuwen hemel en een nieuwe aarde. In zijn jeugd heeft hij beide nabij gewaand.

Maar dra worden de tijden wilder. De menschen worden verlost van de middeleeuwsch-feodale gebondenheid; maar tevens ontvalt hun de *verbondenheid* der gemeenschap. Ieder is alleen, met zijn zorg, in zijn nood; sociale verplichting geldt niet langer als vanzelfsprekend. Geestelijke krachten van hooge orde: intuïtie, scherpzinnigheid, doorzetting, moed, in dienst gesteld van zelfzuchtige motieven, voeren nieuwe werelddelen aan de oude toe. Duizenden gaan ten onder; toch groeit in de harten de hoop op bevrijding uit druk en ellende: de spanningen nemen toe.

Oude woorden worden geladen met een nieuwen zin; oude profetieën, die de komst van het Godsrijk op aarde voorspellen, fonkelen aan den nachtelijken hemel in letters van vuur. De duitsche boeren komen in opstand. De geest der oeroude markgemeenschap, die van verbondenheid en saamhoorigheid leeft, verheft zich nog eens tegen een wereld, waarin de ikzucht den troon bestijgt. Bloedig verslagen, zinken de boeren voor eeuwen en eeuwen weg in het moeras der onderworpenheid.

Dwars door de sociale spanningen heen werkt de geest zijn wonderen. Onder ontzaglijke kwellingen wordt in één man de nieuwe vrijheid geboren: het geloof aan de autonomie van het geweten in geestelijke dingen. Luther bevrijdt den innerlijken mensch van een snoer, waaraan hij door de eeuwen heen al ontgroeid was. Maar, na een ontzaglijken aanloop, blijft hij met zijn kerk tenslotte in allerlei halfslachtigheden steken. Hij wordt, door zijn verraad van de boeren, sociaal kontra-revolutionair.

Dan is het de beurt aan het stedelijk proletariaat-in-wording. In de Wederdoopers vlamt het geloof, dat

het koninkrijk Gods nabij is, de vervulling der oude beloften aanstaande, tot een laaiend vuur van hartstocht omhoog. Ongeduldig verlangen verteert de harten. Waan en illusie omduisteren het verstand. Een primitief kommunisme in religieuze vorm, brengt hoopvollen en vertwijfelden te samen in een worsteling zonder uitzicht tegen allen, die zich in het duitse rijk vastklampen aan hun voorrechten en hun macht. Vergeefs is de moed der wanhoop, die de Wederdoopers bezielt. Münster valt. In den rook en de vlammen, die stijgen uit de rampzalige stad, in bloed en vuur, in kerker en foltering, gaat deze hoop op de nieuw-wording der aarde ten onder.

Na de nederlaag der Wederdoopers komt het geloof aan de vleeschwording van het Woord in de reformatie op den achtergrond. Van dat oogenblik af aan gaat zij, ook in haar meer democratische vormen, eeuwen lang aan het sociale vraagstuk betrekkelijk voorbij.¹⁾

Hoe komt het, dat de ontzaglijke spanningen en het wilde heroïsme van de opstandige boeren en de extatische Wederdoopers, niet poëtisch verklankt en uitgebeeld werden? Wat mag de oorzaak zijn, dat de tragische gebeurtenissen der jaren 1525-'35 tot heden geen stem kregen in de wereldliteratuur?

De vernieuwing der poëzie kan niet uitgaan van verslagenen. Er is geen geval bekend, waarin zij het deed. In geen eeuwen nog zou de dag der proletarische klassen dagen: daarom bleven zij stom.

De strijd en ondergang der Doopers vormde het

1) Men vindt dit telkens aangehaald in de werken van Leonhard Ragaz.

voorspel van de groote worsteling die de west-europeesche volken, tusschen 1570 en 1648, tegen Rome's heerschappij en de macht van het spaansche absolutisme zouden voeren. In de Hervorming doen tal van factoren: economische, politieke, persoonlijke, zich gelden; zeer verschillende motieven, lage en verwerpelijke naast edele en hooge, werken dooreen. Maar op de toppen des levens heeft de geest de leiding. In elke andere worsteling dier dagen vormt degene, welke voor vrijheid van geweten gestreden wordt, een onzichtbaar element. De idee heeft nieuwe moreele waarden voortgebracht, als een boom nieuwe loten voortbrengt. Een fonkelend juweel aan zijn kroon is voor den mensch der Hervorming dit weten: dat het geweten zijn wet niet mag ontvangen van iets buiten hem zelf, dat het vrij moet blijven. En dat hij alles, ook een smadelijken dood, op zich moet nemen, die vrijheid ter wille.

De opstand der Nederlanden tegen Spanje is de eerste groote crisis tusschen de half-middeneeuwsche idee van feodaal-absolutistische gebondenheid en de nieuwe van burgerlijke vrijheid. In vervolging en nederlagen, in honger en angsten, in leed en verschrikkingaen bloeien de overwinningen van den innerlijken mensch omhoog. Tevens wordt in hen allen de hollandsche mensch geboren. Een nieuwe mensch, die het leven zwaar te dragen weet, maar óók, die zich in staat voelt het te dragen, in zijn saamgebalde kracht en zijn ootmoed. En met den mensch vernieuwen zich de tijden.

Maar nog niet de poëzie. De tijd is te rauw, de verbijstering te erg, het lijden te hevig. De spanningen zijn er, waaruit het heldendicht geboren kan worden, maar de afstand ontbreekt, die den blik vrijmaakt om uit tal van bijzonderheden het wezenlijke te puren.

De geuzenliederen ontstaan, als de neerslag der ontzaglijke deining, die de volksziel beroert. Ruig en woest zijn zij, fel en schamper, sarkastisch en bitter, - alles, behalve schoon. Ze zijn brokstukken innerlijk leven, kokend en ziedend uitgespuwd, als een krater het gloeiende lava-stroomen doet. Den strijd voor de vrijheid van geweten, zooals die gevoerd wordt, met wreedheid en list, verheerlijken zij, Alva en zijn beulsknechten vervloeken en honen zij, het smachten naar verlossing van leed en druk schreeuwen zij uit. In hen klinken alle gevoelens mee van den natuurlijken mensch, die door brute tyrannie in een hel van lijden wordt neergestooten: angst, toorn, haat, wraakzucht, wanhoop, - klinkt soms ook de aandoenlijke klacht van den moegestredene. Sociale onderdrukking voert tot sociale opstandigheid. Het besef, strijders te zijn voor de gerechtigheid, breekt telkens door de lagere motieven heen. Het bewustzijn blijft leven, dat er 'iets' is in iedere uiting van het verzet, ook waar het gaat tegen den tienden penning bijvoorbeeld, een diepste willen, een richting, een ontvankelijkheid, die hen allen heiligt, iets dat wijst naar een sfeer, welke boven het vloeken en schimpen, het vechten en rooven, het haten en verafschuwen uitgaat. Het hart mag nog zoo vaak overkoken van bloeddorstige wraakzucht: het kent toch sommige stille oogenblikken, waarin het vertrouwend en aanbidde opziet tot de zuivere ster, die van reinheid, vergiffenis en zielerust zingt. Het weet niet altijd den weg naar den Berg, waar de booze driften zwijgen en de mensch in oprechtheid ook voor zijn vijanden bidt, maar het weet, dat die Berg bestaat en dat de stem, die van daar tot den mensch spreekt, waarachtig is.

In de eerste jaren van den strijd tegen Spanje, de jaren der groote benardheid, als de worsteling vaak hopeloos schijnt en het is of de ontzettende offers te vergeefs gebracht worden, juist dan ontstaan degene onder de geuzenliederen, die ons heden nog treffen en ontroeren. Niet al hun makers beschikten over een redelijke mate van beeldend vermogen, evenmin hebben zij allen den afstand gewonnen tegenover het innerlijk gebeuren, die voor de harmonische voorstelling van een bezonken gevoel onontbeerlijk is. Maar wèl vonden zij allen het ontroerend accent, de verhevigde uitbeelding van het gevoel door het rythme, die het minste van die liederen tot oneindig meer maakt dan een reactie-op-rijm op de politieke gebeurtenissen van den dag.

Hoog boven alle andere geuzenliederen, een eenzaam gesternte aan het uitspansel onzer nationale letterkunde staat het Wilhelmus. De nieuwe waarden, die in den strijd tegen Spanje ontstonden, stralen ons tegen uit den klaren en toch gedempten gloed van dit poëtisch meesterwerk. In de religieuze ontroering, die het Wilhelmus van den eersten tot den laatsten regel draagt, werden alle rimpelingen en deiningen van het gevoel opgenomen. Met de soberste middelen wordt een wonderlijke kracht van expressie bereikt. Zijn louterende werking, als van een koor van Sophokles, kan ook heden nog ieder gemoed ervaren, dat zich tegen die werking niet krampachtig afsluit.

De schoonste geuzenliederen en het Wilhelmus zijn in deze landen voor lange eeuwen de laatste uitingen van wat wij de poëzie van het verlangen noemden. Pas met het opkomen der socialistische beweging, aan den drempel der 20ste eeuw, wordt zulk een poëzie opnieuw geboren.

Terwijl de hooge deining hier uitgolft, en het leven, in gespannen aandacht aanvaard, allengs statisch wordt, treedt in Engeland de strijd der west-europeesche burgerij in een nieuw stadium. Begonnen als strijd tegen koninklijke willekeur en koninklijk machtsmisbruik, verbreedt zij zich tot een worsteling om een nieuwen levensvorm zoowel als een nieuwen levensinhoud. Kooplieden, ambachtslieden, burgers en boeren willen den glans van het koningschap dooden en het feodale Engeland vervangen door het burgerlijke. De boom der burgerlijke vrijheid, in de reeds verre dagen der Magna Charta geplant, eischt ruimte voor zijn wortels, zijn stam, zijn takken, zijn kroon. In de worsteling tegen Karel de IIde wordt de burgerlijke vrijheid geboren. Het puritanisme leert aan de overwinnaars zich in ootmoed te buigen en het leven met krachtigen greep aan te vatten, om het te vormen ter eere Gods.

Op de grens van twee tijdperken, tusschen dat van rust-in-gebondenheid en onrust-in-vrijheid, van kinderlijk-naief geloof en volwassen verstandelijkheid, staat Shakespeare. Van beide vangt hij licht. Is zijn tooverkracht daarom zoo machtig, zijn rijkdom zoo grenzeloos groot? Zoo rijk is voor hem het pas ontdekte land der menschelijke ziel, zoo betooverend zijn de hooge toppen daarvan en de diepe afgronden, dat geen ander verlangen in hem opkomt, dan dit eene: dit land te doorkruisen, en al zijn geheimen te leeren kennen.

Met Milton begin de groote poëzie der reeds breed gewortelde burgerij, wier godsvertrouwen en wier vertrouwen in zichzelf nog ongerept en van een doodelijken ernst zijn. Haar dichter herschept dien donkergloeienden ernst tot het laatste waarachtige epos dat de

moderne tijden hebben voortgebracht. Miltons Verloren Paradijs is het eenige gedicht der latere eeuwen, welks duizenden verzen gedragen worden door volkomen eenheid-van-gevoel. Uit déze eenheid volgen die van de voorstelling, den stijl, het rythme. De pracht dezer poëzie is even sober als haar klank verheven. Zij brengt ons, en houdt ons, in een greep die niet verzwakt, honderden bladzijden achtereen, voor het aangezicht van God in de grenzelooze ruimten, doorruischt door den klank van zijn wereldorgel. Het gevoel krimpt niet, de concentratie vermindert niet, de spanning handhaaft zich. De strijd voor een nieuwe aardse ordening en haar gedeeltelijke overwinning, wordt als goddelijk bestel verheerlijkt, als kosmisch gebeuren verbeeld.

In de volgende eeuwen wordt het leven àl dynamischer. Aanvankelijk treedt de strijd voor geestelijke vernieuwing, als wegbereider tot maatschappelijke, op den voorgrond. Er vindt een soort historische arbeidsverdeeling plaats tusschen Frankrijk, Engeland en Duitschland, waarbij het door de eeuwen geworden (de volksaard en de overlevering inbegrepen) factoren van niet minder belang zijn dan de economische krachten en omstandigheden. De natuurkunde, de staathuishoudkunde, de wijsbegeerte, de sociale satyre, het tooneel, de roman: zij allen hebben deel aan de vorming van een nieuw kultuur-ideaal, dat naar den verstandelijken kant zijn voorloopig hoogtepunt vindt in de filosofie der verlichting. Met sterke afwijkingen van den materialistischen grondslag dier filosofie, verbeeldt Rousseau in zijn werken - waarvan de meesten zich verheffen in een wijd golvend grensgebied tusschen poëzie en wetenschap - de opkomende idealen van

nieuwe maatschappelijke en menselijke verhoudingen. Zulk een betooverende glans, van teerheid en hartstochtelijke kracht doorengemengd, zulk een gloed van leven straalt uit hen, dat zij steeds meerderen om hun kernwaarheden vereenigen. Bij de vrouwen en in de jeugd vindt Rousseau aanvankelijk den sterksten weerklank. In hen worden deze waarheden krachten, die het tempo der maatschappelijke ontwikkeling helpen versnellen. Wanneer de staatkundige omwenteling in den schoot der maatschappij gerijpt is, zullen enkele van Rousseau's werken - de *Contrat Social*, de *Emile*, - de Bijbel van haar leidende geesten zijn.

In Engeland hebben economische factoren bij de vernieuwing van het leven, naar vorm en naar inhoud, die zich in de tweede helft der 18de en de eerste helft der 19de eeuw daar voltrekt, duidelijk de bovenhand. Zóó duidelijk, dat de 'industriële revolutie' terecht een der populairste voorbeelden is geworden, waaraan het historisch materialisme den doorslaggevenden invloed dier factoren op de veranderingen van de klassen, de klasse-verhoudingen en het maatschappelijk milieu, de moraal en de zeden demonstreert. De uitvinding der spinmachine en de toepassing van den stoom als beweegkracht zullen te samen blijken voor de menschheid, in een gegeven oogenblik van haar ontwikkeling, even onafzienbare gevolgen te hebben als in vóórhistorische tijden de ontdekking van het vuur en die van de kunst, ertsen te smelten, hadden.

Wanneer de poëzie in Engeland, vóór het einde der 18de eeuw, uit haar verstarring ontwaakt, en weldra een bezielenden zang aanheft, ál rijker geschakeerd; om haar toppunt van bezieling, innerlijke rijkdom en

glanzende, verrukkelijke schoonheid te bereiken in Shelley, - bezingt zij dan de nieuwe maatschappij zooals zij wordt, als het produkt, zeer globaal uitgedrukt, van het historisch gegevene en de nieuwe machinale techniek? De grauwe fabrieken met hun stank en smook, den arbeid van vrouwen en kinderen in die moordholten, de werkloosheid der mannen, de massale ellende, het alcoholisme, de ruwheid en afgestomptheid van het fabrieksproletariaat, - en daartegenover de industriele bourgeoisie in opkomst, zelfverzekerd en bruut, en voor welke het maken van winst en steeds meer winst, het sterkste levensmotief wordt? Bezingt zij het afschuwelijke, verrotte kiesstelsel, de wreede, nog half-middeneeuwsche, rechtspleging en de rechten op graan, die het brood voor den arme onbetaalbaar maken, en door middel waarvan de grondbezittende adel zijn deel van den koek in handen krijgt? Of zijn het de vervolgingen der arbeiders zoodra zij pogen zich te vereenigen, de totale onderdrukking in de jaren der zwarte reactie na Napoleons val, van het vrije woord en de vrije pers, die haar inspireeren?

Welk een dwaze vragen! Elk kind weet, dat de groote 'burgerlijke' engelsche poëzie niets van dat alles bezongen heeft maar het tegenovergestelde van dat alles: vrijheid, democratie, broederlijkheid, sociale gelijkheid. Ieder kind weet, dat zij haar inspiratie putte uit de idee der sociale gerechtigheid en uit die der oneindige waarde van de persoonlijkheid, zooals deze idee vorm had gekregen in de grondslagen der fransche revolutie, en in haar één oogenblik, hoe dan ook in gebrokenheid, zich had verwerkelijkt. Zóó rijk welde die bron van bezieling, zóó zoet en tevens zoo kracht-opwekkend was haar zuiver water, dat elk nieuw geslacht van

engelsche dichters tot diep in de 19de eeuw toe, weer overboog, om uit haar te drinken. Na Wordsworth en Coleridge, Shelley en Byron, dronken Robert Browning en Elisabeth Barrett Browning uit die bronnen, na hen Morris en Swinburne. Voortdurend vernieuwde de bronwel zich, waaruit de dichters dronken, haar water echter bleef altijd even zoet en zuiver. Zonder beeld gezegd: de idee streefde naar verwerkelijking in ten deele telkens nieuwe waarden, die geboren werden uit de behoeften der werkelijkheid. De nationale vrijheid en eenheid - niet van het eigen volk: van andere volken: het grieksche eerst, later het italiaansche, - werd zulk een waarde van den eersten rang in het geweten der Brownings. Swinburne heeft vooral de democratie verheerlijkt. In enkele van Morris' gedichten - zijn sterkst-levende - breekt het socialistisch ideaal krachtig door.

Duitschland levert onvergankelijk materiaal tot het bouwwerk der moderne burgerlijke kultuur in de filosofische en aesthetische meesterwerken van Lessing, Herder, Kant, Fichte, Schelling en Hegel, waarvan vooral de beide laatsten Marx voorbereiden. De worsteling voor de bevrijding van den mensch, in het Duitschland dier dagen noch op ekonomisch, noch op politiek gebied mogelijk, wordt er uitsluitend gevoerd als een worsteling om de bevrijding van den geest. De wijsbegeerte kan het in de schemerwereld van het 'Ding an sich' of de ijle berglucht der zuivere rede geruimen tijd uithouden zonder verzwakking, al is ook die tijd niet onbeperkt. Maar de poëzie heeft de aardsche werkelijkheid noodig, om te gedijen en te bloeien: zij heeft ze niet minder noodig dan de hemel der idee. Het kind van beide is zij, geen van beide kan

zij missen. Nooit werd de duitsche klassieke poëzie, wat haar makers geloofden en vertrouwden, dat zij zou worden. Nooit kregen zij zelven de kans om zóó hoog te stijgen, als zij dit naar hun aanleg, in een andere omgeving en gelukkiger omstandigheden hadden vermogen te doen. In prachtige bladzijden heeft Herman Gorter den tweespalt beschreven tusschen de grootheid van Goethe's dichterlijken aanleg en de engheid der politieke en sociale omstandigheden, waartusschen de dichter van Faust bekneeld zat ¹⁾. Woorden vol innerlijke bewogenheid en overtuigingskracht vindt de dichter van Pan om duidelijk te maken, hoe die omstandigheden oorzaak zijn, dat, alhoewel men Goethe's maat, zijn verwantschap met de allergrootsten onmiddellijk erkent in zijn werken, die werken, op de kleine lyrische gedichten na, toch geen van alle volkomen echt zijn. Nooit staan in hen levende mensen op. En Schiller dan, van uit zijn aard de onstuimig smachtende, maar die, vroeg al, met het felle vrijheidsverlangen van zijn jeugd geen weg wist. Door historische kennis en filosofische zelfbezinning trachtte hij te vergeefs te kompenseeren, wat de nationale werkelijkheid hem onthield aan bloeiend en kloppend leven. Dat leven is het, wat ontbreekt in zijn drama's. Hoe edel van gedachte, hoe sterk van bouw en harmonisch van vorm de besten daarvan ook zijn, door het ontbreken van dat ééne, allernoodigste, doen ze ons aan als verstandelijke konstrukties, gevoelig zeker, maar van een kwaliteit van gevoel die licht sentimenteel wordt. Schiller is de grootste burgerlijke vrijheidsdichter van het europeesche vasteland; de nationale, politieke en zede-

1) De Nieuwe Tijd, Jaargang 1908, blz. 270-74.

lijke idealen der moderne bourgeoisie in haar opkomst heeft hij dramatisch uitgebeeld als geen tweede. Maar de diepe ondertoon van een rijk onderbewust leven ontbreekt in zijn werk. Geen spoor is in hem van Shakespeare's magische ondoorgrondelijkheid, diens oneindige teerheid en kosmische wijsheid. Zijn spelen blijven, met een enkele uitzondering, schoon gestyleerde en gedramatiseerde filosofisch-politieke en ethische verhandelingen.

En de burgerlijke deutsche dichters uit het tijdperk, dat loopt tot 1848? De geniale von Kleist, de diepzinnige Hebbel, de rampzalige Lenau, de stoere Freiligrath, de subtiele en charmante Heine, allen dichters van het verlangen, zangers van een vrijheid en een eenheid, die zij enkel kenden in de idee? Hun aller leven werd verbitterd, hun groei beschadigd, hun talent scheef getrokken en gehavend door de wangunst der nationale omstandigheden. De beide laatsten vormen te samen, met Herwegh, den overgang tusschen de burgerlijk-demokratische en de proletarisch-socialistische poëzie. Door de vurige strijdrepen van den jongen Marx gewonnen voor de socialistische gedachte, zien zij de onmetelijke horizon van de zelfbevrijding aller ontrechten en verdrukten in de worsteling van het proletariaat voor het socialisme opengaan.

Wel komen, de volgende decennia, vooral in de kleine staten, waar het persoonlijk vrijheidsbesef dieper wortels heeft geboord, en de kapitalistische wangeest slechts langzaam op het leven zijn stempel drukt, nog telkens groote scheppende persoonlijkheden op. Hoezeer deze ook, door eigen aanleg zoowel als door de bijzondere nationale ondergrond die hen draagt, verschillen, zoo hebben zij toch dit gemeen, de rebellie van het indi-

vidueele geweten tegen den druk van een behoudzuchtige publieke opinie, de bevrijding van den geest uit de omsnoering van het geweld, of van de slechtheid der onderdrukkers en de hulpeloosheid der onderdrukten uittebeelden. Ik noem in duitsch Zwitserland Conrad Ferdinand Meyer, Rosa Luxemburgs lievelingsdichter, in Noorwegen Ibsen en Björnson, in Nederland Multatuli, de geniaalste van hen allen. Maar de groote bloei der burgerlijke poëzie als poëzie, waarin de dynamische levenselementen overheerschen en het verlangen zich uitzingt, is voorbij. En een groote, statische poëzie vol rijke monumentaliteit en verheven evenwicht is uitgebleven. Dichters hebben de bourgeoisieën nog velen voortgebracht tot op den huidigen dag, zangers van het blijde en droeve, het geheimzinnige en oneindig bekoorlijke leven. Onder hen was één genie: Nietzsche. Maar hem, den oneindig-begaafde, ontbrak de eene gave der poëtische samenvatting van het in de verbeelding geschouwde, tot klaren, strakomsloten vorm. Geen Dante en geen Milton, geen Shakespeare en geen Cervantes is uit den schoot der moderne bourgeoisie voortgekomen.

Toen in den loop der 19de eeuw bleek, dat de burgerlijke vrijheidsidee en de kapitalistische werkelijkheid zich steeds méér van elkaar verwijderden, was daarmee het doodvonnis der groote poëzie geteekend. Poëzie leeft enkel uit innerlijke waarachtigheid. Maar waarachtig kon zij enkel nog zijn in de sfeer der natuurliefde en in die van het persoonlijke leven, de sfeer der lyriek. Zonder een zekeren graad van overeenstemming tusschen de idee en de richting waarin de sociale werkelijkheid beweegt, bestaat er geen epos en geen drama. Met dit alles hangt het samen, dat, in het

kultuurtijdperk, dat achter ons ligt, de roman de verreweg belangrijkste uiting der woordkunst werd. Een onmetelijke zee gelijk, neemt hij gedachte en gevoel, waarneming en verbeelding, het persoonlijke en het sociale, natuur en geschiedenis, héél de beschrijving van de buiten- en binnen-wereld in zijn breede vloed op.

III

Dynamische poëzie in dezen tijd

Wij vatten samen: de poëzie kan evenmin buiten de werkelijkheid als buiten de idee. Zij wortelt in de aarde en streeft naar den hemel. Alle groote poëzie die de westersche kultuur voortbracht, heeft van beide geleefd. In haar spiegelde zich de idee, als de hemel zich spiegelt in de aardsche stroomen. Zonder den glans dier spiegeling wordt zij klein, vervalt en ontaardt. Maar de kunstrichting die, uit noodzaak of geestelijke dwaling, zich buiten de werkelijkheid stelt en als zuivere 'ideeënpoëzie' wil konstitueeren, ontaardt eveneens, zij het op andere wijze. Zij verwordt tot bloedeloze abstraktie. De poëzie leeft van de natuurlijke werkelijkheid; uit natuur en maatschappij stort het bloed aan tot de gestalten die zij voortbrengt, het levenssap dat de rondingen van hun vleesch doorstroomt, hun spieren spant, hun oogen doet glansen. Uit de wereld van schijn en wezen, de verbrokkelde wereld waarin wij staan, uit de werkelijkheid van elkaar steeds achterna jagende, steeds veranderende beelden en vormen, uit de woeling der willen, uit de botsingen tusschen eenling en eenling, tusschen eenling en sociale groepen, tusschen die groepen onderling, uit de liefde en den haat, het felle ongeduld en het waakzame geduld, uit den wil en den onwil, de bewondering en ontzetting die zich in deze botsingen openbaren, uit dat alles en veel meer leeft de poëzie.

En in dat alles moet zij iets van de idee erkennen, van haar goddelijk licht, haar intuïtie van eenheid.

De dichters van het verlangen, van de dynamische poëzie, zijn zij, die de idee diep in zich dragen; zij zoeken van haar uit, oude, nog levenskrachtige waarden tot nieuw leven te brengen en nieuwe te maken tot stralende levenszonnen. Zij leven en werken in een sfeer van het geloof in de heiligheid dier waarden, van vertrouwen in de verwezenlijking van het in den geest geschouwde heil.

De wegen tot die verwerkelijking, dat zijn de geestelijke, de sociale, de politieke strijd. Deze te zamen zullen de aarde vernieuwen. Steeds minder verschijnt, in het verloop der ontwikkeling, de godheid zelve of de in opdracht van haar handelende enkeling, als de volstrekker der vernieuwing. Dante verwacht haar nog van een mystieke koning of keizer, die aan de menschen den vrede schenken zal en van den vlekkeloozen paus, die hen tot God terug zal voeren. Vijf eeuwen later verbeeldt Shelley in *Laon and Cythna* een groote worsteling voor de vrijheid, waarin de volken zelf, voorgedaan door twee lichtgestalten, strijden en sterven. De mensch als de vormver van zijn eigen lot: zie hier het steeds terugkerende thema der moderne dynamische dichtkunst, der burgerlijke eerst, daarna der proletarische.

Gewekt door de idee, gedragen door het geloof aan een komende gemeenschap, tevens echter ondergedompeld in de sfeer van woelende hartstochten, onbeheerschte gebaren en haastig gedane daden, krijgt de proletarisch-socialistische poëzie rijke sappen toegevoerd uit de werkelijkheid; maar ook bedreigt haar het gevaar, dat zij zich door deze zal laten overweldigen.

En zoo zij, van dat gevaar bewust, zich van de werkelijkheid losmaakt, loopt zij kans, te verschrallen in de sfeer der abstraktie. Ook voor haar keert de eeuwige tweestrijd terug. Tusschen idealiteit en realiteit, tusschen ideaal en politiek, tusschen kultuurgrond-vaneeuwen en stemming-van-den-dag, tusschen de innerlijke aanschouwing die het eindresultaat is van langdurige intense geestelijke werkzaamheid, en den rauwen, hevigen, ongedifferentieerden gevoelsindruk, waarop de verbeelding onmiddellijk reageert - tusschen deze beide polen zoekt de poëzie, die wij hier bedoelen, haar evenwicht.

Vaak ook zoekt zij niet; zij geeft zich gewonnen aan wat het meest voor de hand ligt; zij zwicht voor den druk der prikkels uit de buitenwereld, die den mensch bestormen.

De proletarisch-socialistische poëzie kan niet bestaan buiten aanraking met de sfeer der politiek, dat is: met een levenssfeer, waar de blinde gevoelszwieping, maar ook sluwe berekening, een groote plaats innemen, waar het gevoel de mogelijkheid om te bezinken en de tijd om te kristallizeeren mist. Het ergste is, dat het gevoel in deze sfeer zich vaak niet geeft in zijn primitieve rauwheid, niet erkent onmiddellijk verbonden te zijn aan instinktmatige belangen, maar pretendeert heengegaan te zijn door de zeef van het kritisch verstand en een slechts schijnbaar redelijk inzicht doordringt met zijn ongelouterd subjektivisme. Hier ligt het gevaar van vervalsching van het proletarisch gevoel zelf, van het verlies dier gaafheid, welke het, mits het krachtig en zuiver genoeg is, tot zulk een voornaam element der dynamische revolutionaire poëzie maakt.

De politiek is een, min of meer zichzelf besturend,

gebied tusschen de verschillende levensvelden. Zij raakt aan de kunst, aan de wetenschap, aan het spel, maar haar onmiddellijke vervlechting met allerhande groepsbelangen dringt haar methoden op en brengt haar tot handelingen, die zich van die van de kunst, de wetenschap en het spel sterk onderscheiden. Behalve in het geval van bepaalde virtuozen, voor wie de aantrekkelijkheid van de politieke werkzaamheid in het borduren aan een ondoorzichtig weefsel van intrigues ligt, - voor hen is de politiek volslagen tot een kansspel geworden, - worden de handelingen in de politiek doorgaans bepaald door de wensch, zoo spoedig mogelijk praktische doeleinden te willen bereiken, die direkt of indirekt verband houden met, somtijds ideëele, vaker materieele groepsbelangen.

Voor de arbeidersklasse vallen ideëel en materieel belang vaak samen. Echter, ook zij vormt slechts een groep der bevolking, al is zij dan de talrijkste en het meest te kort gedane. Voor haar belangen opkomen, beteekent nog niet noodzakelijk: de algemeenheid dienen. En evenmin, het in het heden de toekomst doen.

Voor het bereiken van haar doeleinden werkt de politiek met de meest verschillende middelen, van alle vormen der parlementaire aktie af tot den politieken moord en den gewapenden opstand toe.

Ook voor de proletarisch-socialistische politiek is dit het geval. Welke middelen zij op een gegeven oogenblik gebruiken zal, dat hangt, de ervaring der laatste halve eeuw wijst het uit, in hoofdzaak af van de omstandigheden en de traditie.

Onvermijdelijk wordt ook zij bezoedeld met alle bederf, dat elke politieke aktie op den langen duur eigen is, zelfs dan, wanner een Gandhi haar leider is. Is zij rechts, dan vervalt zij

tot verleugening van het socialisme, volksmisleiding, halfslachtigheid, uit den weg gaan voor kapitalistische belangen. Is zij links, dan vervalt zij eveneens tot volksmisleiding en demagogie, tot het aankweken van een geest van geweld en tot het gebruik van geweld.

In alle tijden heeft de politiek zich van het gesproken en geschreven woord, van de voorstelling en het lied, bediend, om haar werkingen te versterken en het gebied daarvan uit te breiden. De moderne technieken hebben haar in het affiche, de film en de radio nieuwe propaganda-middelen verschaft. Evenwel, de poëzie kan zij ook heden ten dage niet missen, vooral niet in de populair-dramatische en populair-lyrische uitingen daarvan. Zelfs heeft de politiek in onze dagen in het spreekkoor een nieuwe kunstsoort voortgebracht, die wellicht, verfijnd en veredeld, een groote toekomst vóór zich heeft.

Het zijn voornamelijk dynamische partijen als de socialistische, de kommunistische en de fascistische, die zich van de poëzie willen bedienen. Daarbij stellen zij haar den eisch, dat zij af zal dalen in de sfeer van den dagelijkschen strijd en dáár haar woning nemen zal. Dat wil zeggen, zij eischen van haar niet slechts, hun groote, algemeene doeleinden te aanvaarden, waarin van het licht der idee altijd een straal valt, maar ook, het hun kleine onmiddellijke doeleinden te doen, dat is, hun overdrijvingen tot de hare te maken, hún verblinding te deelen. De bewustzijns-vernauwing, waarmee de praktische politikus in meerdere of mindere mate behept mòet zijn, wil hij zijn werk *con amore* verrichten, dringt hij den dichter op. Hij eischt van de poëzie, op te gaan in tendentie, zooals 'opgaan in

tendentie' de politieke partij en de politieke aktiviteit van nature eigen zijn.

Te blijven steken in den blinden drang, in het ongelouterde, onbezonden gevoel is het eerste gevaar, waarmee de binding aan de politieke partij, óók aan de socialistische of kommunistische, de proletarisch-socialistische poëzie bedreigt. Ten prooi te vallen aan de tendentie is het tweede, nog ergere. Immers tendentie beteekent: het pasklaar maken van gedachte, gevoel, verbeelding, aan de wisselende aspekten van het politieke leven en de wisselende behoeften van groepen, die, hoe talrijk ze ook mogen zijn, ja al omvatten ze vele miljoenen, in de eerste plaats streven naar het doorzetten van hunne belangen tegenover die van andere groepen.

Nergens ziet men dit op het oogenblik in zulke monumentale afmetingen en in zulke afschrikwekkende vormen, als in de buitenlandsche politiek van Sovjet-Rusland ¹⁾. De meest illustre journalisten der K.P.R., die nu, met alle krachten van hun arglistig verstand, aan het russische volk trachten te bewijzen, dat de wereldoorlog niet gevoerd werd om imperialistische oogmerken, dat Frankrijk in dien oorlog de idealen der democratie verdedigde, dat de Volkenbond heden den vrede vermog te waarborgen, zoo hij sterk genoeg is, - welk een schouwspel voor goden en menschen! Welk een wraak van de ontkenning aller voorwaardelijkheden in het begin der revolutie! Maar vooral: welk een verleugening, welk een val sedert de jaren 1919-1920.

1) Ik spreek natuurlijk niet van de *burgerlijke* politiek; die leeft nu eenmaal van bedrog, zooals de geheele kapitalistische maatschappij in toenemende mate op leugen gebouwd is.

De poëzie kan de kapriolen der politiek niet meemaken. Door de mist der verleugening dringt de straal der idee niet heen. Het opportunisme-als-systeem breekt den wiekslag der bezieling en dooft de vervoeringen der poëtische inspiratie uit. De politieke werkzaamheid beweegt zich tusschen woeste stormloopen en voorzichtige retirades; zij voedt zich met het gebeuren van den dag; somtijds zelfs met het gerucht, dat morgen onwaar, of althans schromelijk overdreven zal blijken. De poëzie doet daaraan niet mede; zij stuurt op het kompas der idee; haar koers op de wijde zeeën der verbeelding wordt bepaald door de flonkerende sterren van waarheid, schoonheid en goedheid. Zij voelt zich geremd, wanneer zij een politieken tegenstander moet kleineeren, hem onder een verkeerd daglicht moet plaatsen, of een medestander loven en verheerlijken, méér dan met de waarheid strookt. Haar kracht verzwakt, zoodra zij niet in de zuivere lucht der waarheid ademt. Zonder waarheid geen schoonheid: dat voelt de dichter, dat beseft hij, bewust of onderbewust. En eveneens beseft hij: geen schoonheid zonder goedheid. De politiek is in bewogen tijdperken vaak het terrein van den blinden haat, die de gezichten verwingt en loeit uit de keelen, of, erger, de harten vergiftigt, waarin hij zich vastzet als wrok. De poëzie leeft uit het streven naar de vereeniging aller menschen in de liefde -; in haar essentie is zij universeel, zij stijgt uit boven de scheidingen, die tegenstelling van belangen, misverstand, vervreemding, domheid, vooroordeel, tusschen de menschen graven. Zij beseft het verbindende tusschen hen boven alle scheidingen en versplinteringen uit, in een gemeenschappelijke afstamming, een gemeenschappelijk we-

zen, een gemeenschappelijk smachten naar verlossing uit eenzaamheid, naar alverbondenheid. In het handelen naar dit besef ontbloeit haar pathos, wordt haar roeping vervuld, welke is, in den schoonen schijn eeuwige waarheden uit te beelden. Zij kan niet, zonder zichzelf geweld aan te doen, fungeeren als een emotioneel verlengstuk van de krant of een apotheose in de politieke, revolutionaire demonstratie.

Moeilijk is de positie van de dynamisch revolutionaire poëzie, in dezen tijd dubbel moeilijk, doordat de techniek het 'afstand nemen' doodt, dat vroeger uit de betrekkingen tusschen mensch en buitenwereld op natuurlijke wijze ontstond. De aarde was oneindig groot, de hemel onbereikbaar ver, het leven vol mysterie. Elk gebeuren zwom in een half troebele, half doorzichtige vloeistof, waarin de kleine nuchterheid zijner omtrekken verdween. Het leven zèlf nam de herschepping der werkelijkheid tot verbeelding voor een groot deel reeds op zich; de dichter ontving zijn stof reeds min of meer herschapen tot legende door den onpersoonlijken arbeid van het gerucht. Heden ontvangt hij die stof in haar volslagen zakelijkheid uit de krant. 'Afstand nemen' is alleen nog maar mogelijk als een bewust, innerlijk proces van rustige bezinning, transformatie der indrukken, condensatie van het gevoel. Terwijl de dynamische poëzie enkel vol en warm kan klinken, door voortdurende aanraking met de maatschappelijke werkelijkheid, dreigt zij toch, als poëzie, aan die werkelijkheid te gronde te gaan, zoo zij niet telkens boven haar uitstijgt. Zij leeft van de politiek en zij sterft aan haar.

In het bijzonder is dit het geval voor de proletarisch-socialistische poëzie. Solidariteit is de levende adem,

de nooit rustende polsslag van het proletarische socialisme. Zij eischt van den dichter dat hij, althans door meegevoel en verbeelding, de ellende zal meebelevén, waarin de arbeidersklasse verkeert, de grauwhéid van haar bestaan, de engheid en benauwdheid van haar levensruimte zal meevoelen. Hoe arm aan kultuur-elementen is het leven van het stedelijk proletariaat, hoe ontbloot van alle schoonheid. Hoe banaal zijn zijn genoegens, hoe banaal en onheroïsch is ook zijn leed. Enkel zijn strijd, wanneer het dien voert in het licht der socialistische idee, èn zijn arbeid, wanneer het zich die bewust wordt als heden ten dage in Soviet-Rusland, als een worsteling om welvaart voor allen, zijn schoon.

Voor het eerst in de geschiedenis van het proletariaat ontstaat in Rusland een poëzie, die, als haar hoofdthema, den arbeid bezingt, zijn grootheid, zijn heldhaftigheid. In de overige deelen der wereld is men nog zoo ver niet. Daar blijft de proletarisch-socialistische poëzie heden nog, wat zij al ruim een eeuw lang was, al sedert de dagen van het Chartisme: poëzie van den strijd. In die eeuw zijn enkele liederen ontstaan, geladen met een elektrische kracht, die haar trillingen voortplantte van generatie tot generatie. De Arbeiders-Marseillaise bezat die elektrische energie, het Mariannelied, de Internationale. Men denkt bij hen niet aan poëtische schoonheid. Zij zijn intense uitdrukkingen van kollektief verlangen, zóó uit het bloedend, hijgend leven losgescheurd. Zal een volgend geslacht van strijdende proletariërs nog in hen de uiting van zijn smachten herkennen? Men twijfelt, men vraagt zich af, wat de Internationale nog beteekenen kan voor arbeiders, die de nationale gedachte met

den papepel binnenkrijgen. Daarentegen is de inhoud van Shelley's edel strijdgezag 'Lied voor de mannen van Engeland' heden nog even reëel en levend, als toen hij het voor honderd vijf en twintig jaren schreef. Toch ontstond dit lied als weerklank op een bepaalde politieke gebeurtenis en wel: het beruchte bloedbad, dat Lord Castlereagh in 1819 te Manchester onder vreedzaam demonstreerende arbeiders liet aanrichten. Maar het gebeuren in de lagere verbrokkelde werkelijkheid, herschept het zelf tot de hoogere, die het voor den lezer ontsluit. Echter, al is dit lied van Shelley eenig in zijn soort, zoo is het gelukkig niet het eenige proletarisch-socialistische strijdlied, dat poëtische waarde heeft. Ik noem hier alleen de hamerende strofen,¹⁾ door Freiligrath geschreven onder den onmiddellijken indruk van de opheffing der Neue Rheinische Zeitung in 1849 door de pruisische reaktie. Zijn, in die strofen hartstochtelijk beleden 'en toch' zou tientallen jaren lang als een staaldrank werken op socialistische strijders in het bittere uur der nederlaag.

In Freiligraths lied werd de eenheid tusschen dynamische poëzie en politieke propaganda bereikt. Echter, dit geschiedt slechts zelden. Tusschen hen beide is het verschil in inzetting doorgaans te groot.

Politieke propaganda wil den wil wekken en richten op het uitvoeren van bepaalde daden. Dynamische poëzie wil de vlam der heilige drift ontsteken, de vurige gezindheid wekken, die de moeder der daden is. Politieke propaganda loopt uit op de onmiddellijke bereidwilligheid tot de daad-van-strijd, waarvan de gebalde vuist het eeuwenoude symbool is. Dynamische poëzie

1) In 'Stimmen der Freiheit' opgenomen onder den titel 'Abschiedswort der Neuen Rheinischen Zeitung', blz. 14.

op de verheving van innerlijke spanningen. De dichter, die de gevangene blijft van de sfeer der politiek, verliest het gevoel van zijn eigenlijke roeping, en daarmee het besef van de functie der poëzie in de samenleving. Hij verarmt aan sympathie, hij berooft zichzelf van het universele medegevoel, dat voor poëzie essentieel is. In plaats van zich open te stellen voor de schoonheid, waarheid en goedheid, overal waar zij te vinden zijn, en, iets daarvan in zijn werk tot leven brengend, beelden te maken waar de heerlijkheid van het universum uit straalt, legt hij, door de tendentie in zijn vrijheid-van-gevoel belemmerd, mensch en wereld maatstaven aan, waar de idee, vertroebeld door den hartstocht, verbogen en geknot door het dogma, uit te voorschijn komt. De tendentie wordt een zware damp, waarachter de stralende schoonheid van het universum voor hem schuil gaat. Hij kan niet meer zien dat, zooals de amerikaansche dichter Walt Whitman zong:

‘de ziel altijd schoon is,
het heelal behoorlijk in orde, elk ding op zijn plaats’.

Hij beseft niet langer dat:

‘het verschillende nooit minder verschillend zal zijn,
maar zal stroomen en zich verbinden, zooals 't zich ook heden verbindt.’

Dichters beleven door genade, in sommige oogenblikken hunner poëtische werkzaamheid, een flitsend besef van de eeuwigheidswaarden, zooals deze ook in de dynamiek van het politieke leven, tot openbaring komen. Maar zoo zij zich niet openstellen voor iedere manifestatie van schoonheid, waarheid en goed-

heid, om 't even uit welken hoek die komt, niet in kinderlijken ootmoed knielen voor het wonder, dat in die manifestaties geschiedt, voor het naar-buiten-treden in hen van het Hart-des-Levens, dan maken zij zichzelf die belevingen onmogelijk. Zij verstoppen in zichzelf de bronwel, die met de verborgen wateren in aanraking is.

Het is bekend dat er onder de dichters niet weinige zijn geweest, die nu juist geen uitstekende maatschappelijke reputatie genoten: vagabonden waren zij, drinkebroers, verlopen sujetten. Van Villon tot Verlaine hebben velen van deze geteekenden schoone, innige, waarachtige poëzie gemaakt. Maar er is geen voorbeeld van een verpolitiekten dichter, dat is: van een versteenden partijman, door wien het eeuwige stroomt. Evenmin bestaat zulk een voorbeeld van een verburgerlijkten dito, dat is: een mensch wiens motto is 'safety first'.

Van alle groote dichters van den westerschen kultuurkring is het enkel Dante, wiens voor ons, moderneren, onbegrijpelijk krachtig scheppingsvermogen, er in slaagt, razenden politieken hartstocht, onbeteugeld en ongelouterd, in zijn Commedia te doen spreken, zonder aan de monumentale grootschheid van zijn werk afbreuk te doen. Hij stelt daarin zijn politieke vijanden aan de kaak als onmensen, voor eeuwig verdoemd tot de helsche pijnen. Maar alle latere dynamische dichters van beteekenis: de burgerlijk-revolutionaire Milton, Shelley, Byron, Schiller, Lenau, de socialistische: Gorter en Van Collem, zijn een anderen weg gegaan. Zij allen beleefden het politieke gebeuren van hun tijd met heel hun hart en heel hun ziel. Van alle kanten drongen de golven van dat gebeuren op hen aan. Maar zij brachten hun gevoel over naar een

andere sfeer, die der verbeelding. Daar werd het gelouterd van de onzuiverheden, waarmee de verbinding, in het veld der politiek, met bepaalde groepsbelangen en het gericht-zijn op bepaalde doeleinden, het in zijn kwaliteit van poëtisch gevoel, verontreinigd had.

Men begrijpe mij goed: dezelfde kwaliteit van het gevoel, die voor de poëzie fataal blijkt, is van hooge waarde, ja onontbeerlijk in de politieke propaganda. Deze laatste, zagen wij, stelt zich ten doel, de wilsspanning onmiddellijk te richten op de daad, terwijl de poëtische werkzaamheid dienzelfden levensdrift en wilsspanning omhoog voert langs verre omwegen van zuivering, bezinning en verstilling, tot de sfeer waar de herschepping en hergroepering der elementen uit de werkelijkheid zich voltrekt.

In dezen gedachtegang wordt het begrijpelijk, waarom de duitsche revolutie van 1918, die politiek weldra verzandde, een kwantitatief reusachtige en kwalitatief in vele opzichten merkwaardige, lyrische en dramatische literatuur heeft nagelaten, terwijl de russische omwenteling, juist doordat zij met onvoorwaardelijke overgave en weergalooze kracht zich concentreerde op haar eigenlijke, politieke taken, naar het schijnt enkel op het gebied van den realistisch-psychologisch-propagandistischen roman, tot heden toe werken voortbracht van groote literaire beteekenis.

Wèl is, in de eeuw die verstreek sedert de arbeidersklasse haar strijd voor de verwerkelijking van het socialisme begon, de politieke poëzie herhaaldelijk tot bloei gekomen. Haar functie in de beweging is zoo belangrijk geweest, dat geen dichter het behoeft te berouwen, in haar zijn poëtisch vermogen te hebben gestort. Wat het propagandalied, sedert de dagen van

het Chartisme en den opstand der silezische wevers, voor de arbeidersbeweging van alle landen beteekend heeft, - in hoevele harten het een heilige vonk aangeblazen, in hoevele verbeeldingen het de visie eener zon-doorvloten toekomst opgewekt, hoevele schrijnende minderwaardigheidsgevoelens het verzacht, aan hoeveel starre wanhoop het lucht verschaft, hoeveel edelen dadendrang het wakker geroepen heeft, dat valt niet te bepalen. Een volkspoëzie ontstond, internationaal van karakter, doordat zij uit de internationale lotsgemeenschap van het proletariaat, uit gelijkheid van levenservaring, van leed, van hoop en toekomstverwachting geboren werd. Fransche, duitsche, engelsche, italiaansche, russische strijd-, overwinnings- en herdenkingsliederen, door vertaling en bewerking algemeen toegankelijk gemaakt, vullen een schatkamer, waartoe arbeiders van alle landen toegang hebben.

Met dat al blijft het waar, dat de meeste van deze liederen, wat hun poëtisch uitdrukkingsvermogen aangaat, niet in de schaduw kunnen staan van de volkspoëzie der Middeneeuwen en ook de beste geuzenliederen niet evenaren.

Wat is daarvan de oorzaak? Of, zoo het feit niet tot één wortel is terug te brengen, wat zijn de oorzaken?

De poëzie kan de stof der empirische werkelijkheid niet ontberen. De dichter zuigt die in met al zijn poriën; van het leelijke, verbrokkelde, onharmonische in die werkelijkheid kan hij zich niet afsluiten. Dit was altijd de groote kracht der poëzie in statische tijdperken, tijdperken waarin één levensvorm, één levensstijl zich door alle gebieden uitbreidde, waarin menschen uit alle levenskringen zich verbonden voelden in één levensgevoel en aandeel kregen aan eenzelfde kultuur.

Een wereld van reeds verstilde vormen lag dan voor de dichtkunst open, een wereld van, in dingen, verhoudingen, zeden, gewoonten, konventies reeds gevormd en gelouterd gevoel stond haar ter beschikking.

De dynamische poëzie kan heden haar stof niet halen uit een werkelijkheid, waarin de harmonie het disharmonische overstemt. Dit is nimmer het geval voor poëzie, welke op de kentering der tijden, als uitdrukking van een hevig verlangen naar vernieuwing, geboren wordt. Immers, in zulke tijden is de maatschappij zelve dynamisch, zij is in volle gisting, ondoorzichtig, vol kokend, woelend leven. De wanklanken winnen het in haar op de harmoniën.

Voor de dichters der verschillende revolutionaire tijdperken, die de burgerlijke klasse in den loop van haar ontwikkeling heeft doorgemaakt, is dit echter toch slechts voorwaardelijk juist. Ook in die tijdperken bleven zekere grondslagen van den burgerlijken levensvorm, van de burgerlijke kultuur onaangetast. Er bleven normen van schoonheid, van waarheid en gerechtigheid. En de schoonheid zelve bleef stuksen broksgewijze verwezenlijkt in de maatschappelijke werkelijkheid.

De proletarisch-socialistische poëzie heeft geen eigen kultuurschoon te harer beschikking, waaraan zij zich te goed kan doen. Armzalig, grauw en dof is de levenssfeer van het proletariaat, armzalig en leelijk zijn omgeving, zonder in 't algemeen iets te bezitten van de 'schilderachtigheid', het karakteristieke der armoede in vroegere tijdperken. Hoe hebben de echte socialistische dichters, zij die niet genoeg hebben aan de ijle lucht der idee, die mét haar de vette aarde behoefden, onder die leelijkheid geleden! Hoe aangrijpend heeft

Gorter in Pan van dat leed getuigd! ¹⁾ Wel is de moeder-idee der gerechtigheid, wel zijn haar dochterideeën van persoonlijkheidswaarde, vrijheid, gelijkheid en broederschap in het proletarisch socialisme tot nieuw, intens leven gekomen, - maar dat leven kon zich niet ontvouwen in kultuurbloei, het kon zich enkel verteren in verlangen of omzetten in politieke daad. Datgene, wat het proletariaat aan eigen kultuurelementen in de socialistische beweging meebracht, was uiterst gering, en ging daarbij ten deele nog in den strijd verloren. Datgene, wat het van de burgerlijke cultuur overnam, was in den regel van den tweeden of derden rang. De rauwe schoonheid, waar het leven der proletariërs op het land, op het water, in fabrieken en mijnen, van doordrenkt is, zij kon pas ontdekt worden in het tijdvak der groot-industrie, die aan den arbeid een eigen karakter, een grootsche eentonigheid van rythme, gepaard aan een intense dynamiek, geven zou. Onder de arbeidersdichters van alle landen zijn er heden, die door dat rythme en die dynamiek geïnspireerd worden. Niet enkel in Rusland, is de proletarische poëzie voor een deel poëzie van den arbeid. ²⁾

- 1) Ik staarde naar ze. En mijn geest werd heet
 Van twijfel en verlangen en baadde mijn lijf in zweet,
 En ik werd misslijk in de lente. 't Lauwe
 Gevoel van 't warme, avondgouden blauwe,
 En 't zien van die daar doorgaand' flauwe lijken,
 Die zoo weemoedig heensloffende leken,
 Het wonderbare bloeiende om mij
 Der Natuur en der weeë Maatschappij,
 Deed mijn lichaam, als in tweeën, bezwijken.'

Pan 1916, bl. 105. Zie ook bl. 136, 383 en 385.

- 2) O.a. vindt men daarvan de bewijzen in de ook ten onzent bekende bloemlezing 'das Proletarische Schicksal', in de afdeeling 'der Arbeit Freude'.

Daar waar de arbeidersklasse uit een, langzaam tot ontwikkeling komend, klein- en middenbedrijf omhoog worstelde, zooals in West-Europa, sloten de eerste arbeidersdichters in den vorm bij de tamste tradities van uitgekookte, uitgebloeide kleinburgerlijke pseudodichtkunst aan. Men had van hen verwacht, dat zij, als vertolkers van rechteloze, onderdrukte en uitgebuite scharen, rauwe kreten zouden uitstooten. Inplaats daarvan zonden ze glad-afloopende rijmen de wereld in, even regelmatig tikkend als de klok aan den wand van hun moeders keuken.

Tegenover burgerlijke pogingen tot vernieuwing der poëzie, staat het proletariaat aanvankelijk in stompzinnige onverschilligheid. Het heeft te weinig cultuur om te kunnen beproeven, aan de socialistische idee een eigen poëtische uitdrukking te geven. De eerste dichters van het proletarisch socialisme zijn, evenals de eerste leiders, haast allen afkomstig uit den kring der groote of kleine burgerij. Hun smaak is gevormd door burgerlijke cultuur-elementen, hun oogen hebben aan de plastische schoonheid dier cultuur leeren zien, hun ooren in haar muziek leeren hooren. In hun werk streven zij er naar, de schoonste elementen der burgerlijke aesthetische cultuur in dienst van de socialistische idee te stellen. Die elementen en die idee pogen zij in hun verbeeldingen tot een eenheid te versmelten.

Socialistische poëzie, met burgerlijke en vóórburgerlijke cultuur-elementen gedrenkt, spreekt niet onmiddellijk tot de arbeidersklasse. Hoe weinig wordt Gorters bloeiend-rijke poëzie, die geheel en al in de beginselen van het marxistisch, dialektisch socialisme is gegrondvest en waarin idealiteit en realiteit volkomen verbon-

den zijn, nog door de massa's gelezen en genoten! Hoe weinig kennen deze van Collem nog, voor Holland de dichter van het socialistisch-pantheistisch wereldgevoel! Pas naarmate het proletariaat meer burgerlijke cultuur-elementen in zich opneemt, zal het de niet-proletarische socialistische poëzie meer gaan waardeeren. Heden gaat zijn spontaan gevoel, zijn natuurlijke voorkeur, nog te vaak uit naar, hetzij kwasi-heroïsche of sentimenteele romantiek. Wie echter romantiek zegt, zegt valsch gevoel of vlucht uit de werkelijkheid, wat in den grond der zaak hetzelfde is. Werkelijk reëel ingesteld in zijn kunst is het proletariaat nog niet.

De arbeidersklasse is arm en kultuurloos; ook haar voorstellingswereld is arm. Het vermogen tot het opnemen en actief meebelevan van kunst en poëzie wordt in haar niet stelselmatig ontwikkeld. Zij leert niet den rijkdom der taal verstaan, niet genieten van rijke, teedere of prachtige woorden, niet meetrillen met de fijnheden van klank en maat. Zij kan, enkele begenadigde naturen uitgezonderd, den weg tot de poëzie enkel vinden door de beteekenis der woorden. Zij vindt hem door de kracht van expressie, waarmee poëzie het verlangen naar verlossing uitdrukt en de idee der sociale gerechtigheid verbeeldt. Dit is het, wat het proletariaat allereerst, en te recht, van socialistische poëzie verlangt; zoo moeten de socialistische dichters trachten, de aansluiting met de gedachte- en gevoelswereld van het proletariaat te vinden; zoo kunnen zij die aansluiting zoeken met het geringste gevaar voor propagandistische vergroving en misvorming.

De oorlog, en de uit zijn schoot geboren politieke revoluties in Centraal-Europa, hebben de maatschap-

pelijke vernieuwing niet gebracht, waar de groote meerderheid der menschen van alle klassen naar smachtte. Verscheurd door innerlijke twisten, heeft de arbeidersklasse in de jaren, dat het kapitalistisch systeem tot in zijn grondvesten geschokt was, de taak niet kunnen volvoeren, waartoe, naar eigen overtuiging, de geschiedenis haar riep. Toen zij faalde, kreeg het fascisme zijn kans, niet alleen als methode, die de grootkapitalistische groepen in staat stelt, zich door middel van beestig geweld en wreede onderdrukking te handhaven, maar ook als een schijn-ideaal van nationale verbondenheid dat tot vèr in de rijen der arbeidersklasse weerklink vond. De socialistische idee ondergaat een tijdelijke verduistering.

Intusschen is, door alles heen, een deel der arbeidersklasse toch in kultuur toegenomen. Aan den eenen kant heeft dit deel sommige elementen der burgerlijke beschaving, voornamelijk technische, geassimileerd, terwijl het aan den anderen kant moeite doet, om, onafhankelijk van alle burgerlijke vormgevingen, aan zijn eigen levensstof vorm te geven. Hierbij ondergaat het in sommige opzichten den invloed van de kiemen eener nieuwe kultuur in Sovjet-Rusland, die zeker bestaat, maar waar men nog onmogelijk een naam aan kan geven.

Echter, die pogingen vallen in een tijd, waarin de ellende van het proletariaat even ondragelijk is, als zijn toekomst duister. Verscheurd en verzwakt, verbijt het zijn opstandigheid. Zijn gemoedsleven wordt vergiftigd door den haat en den wrok, die zich ophoopen in zijn bewustzijn, als de ziektestoffen in een verzwakt lichaam.

Hartstochtelijke haat, bittere wrok, verterend onge-

duld naar den dag der wrake: misschien zullen hun spanningen zich binnen kort ontladen in een politieke revolutie. Maar ik betwijfel, of zij zich kunnen omzetten in socialistische poëzie. Haat en wrok, al vullen zij de harten tot den rand, al valt hun schaduw, groot en zwart als van een onweerswolk over de wereld, zij blijven toch naar hun wezen negatief. Zij verbinden niet, maar scheiden. Zij verrijken niet het gemoed, waarin zij hun wortels boren, aan zachtheid en meegevoel, maar verarmen het; zij brengen geen enkele bloem van zuivere blijheid voort, maar enkel distels van smart en wanhoop. Poëzie echter ontstaat niet buiten verbondenheid en zachtheid en vreugde. In de vloek- en strijdzangen der revolutionaire dichters die nu overal opkomen, moge de vlam van den politieken hartstocht nog zoo vurig branden, - zijn vuur verwarmt de harten niet, omdat het komt uit een sfeer van negativisme, van haat, ook van broederhaat, dat is uit de hel-van-het-hart.

‘Maar vloek- en strijdzangen’, hoor ik zeggen, ‘kunnen toch heerlijk schoon zijn, spanningen versterkend, harten aanvurend, wilskrachten oproepend tot moedig lijden en strijden? Zijn de schoonste geuzenliederen geen vloek- en strijdzangen? En vele psalmen, wat zijn zij anders? En de dreunende woorden der oude profeten, die van Jesaja vooral? De eene zoowel als de andere behooren toch ook tot de poëzie, zelfs tot de religieuze poëzie?’

Hierop antwoord ik: in het schoonste der geuzenliederen, het Wilhelmus, is geen spoor van wilden haat of bitteren wrok te vinden, al doortrilt zijn strofen een strijdbare opstandigheid, die van alle berusting ver is. En in andere van die liederen, waarin wel degelijk

wilde haat tot uiting komt, is deze toch niet het eenige of zelfs het sterkste motief in het bewustzijn van hun makers. Dit motief is: brandend verlangen naar gerechtigheid, gedragen door Godsgeloof. Eén leeft en waakt, wiens kroonjuweel de gerechtigheid is, op wien de strijder zijn vertrouwen stellen kan en in wiens bestel de vrome mensch berusten moet. Op den bodem van het hart leeft een religieus besef, dat alle gevoelens doortrekt; de dichters roepen ten strijd tegen Alva en Spanje, maar zij doen dit niet eigenmachtig. Zij voelen zich staan in dienst eener oneindige kracht van waarheid en gerechtigheid.

In de psalmdichters en de profeten is dit alles nog veel sterker; zij weten zich werktuigen Gods te zijn; zij spreken in opdracht van den Allerhoogste. Ook door hun bittere vervloekingen bruist een sterke, warme wind van liefde, van deernis met hun volk, van geloof in een komend heil, een godsrijk waartoe de mensch door ellende en smart, verwoesting en vernietiging heen, eens zal ingaan.

De vloekzangen en strijdzangen der proletarische dichters behooren tot het geheel der socialistische poëzie van onzen tijd. Zij kunnen daarin niet gemist worden. Maar haar functie te midden der sociale aardverschuivingen en aardbevingen van dien tijd zal de socialistische poëzie pas kunnen vervullen, wanneer de liefde ‘voor zichzelf, anderen en allen’, die het proletariaat in zijn strijd moet bezielen, de dominant in hare akkoorden wordt.

Het gaat in de socialistische poëzie niet om een taktiek, om het ‘links’ of ‘rechts’ gericht zijn, het aanvaarden of verwerpen van bepaalde strijdmiddelen uit nuttigheidsoverwegingen. Het gaat evenmin om

dogma's en geboden. Het gaat om een overvloeiend besef van vreugde-in-verbondenheid, om een straal van het licht, dat tot mensch en menscheid neerdaalt uit een bovennatuurlijke sfeer en alle levens-verhoudingen doordringt, verzacht en adelt.

Het spreekt van zelf, dat misschien hoogstens één op de tienduizend werklooze of slechtbetaalde arbeiders in dezen tijd onmiddellijk in staat zal zijn, opgenomen te worden in de vloed en eener poëzie, waarvan het gevoel van universeele verbondenheid de grondtoon vormt. Daarvoor heeft de troosteloze ellende, waarin zij al dieper wegzinken, in hun zielen en lichamen te groote verwoestingen aangericht. Aan den anderen kant is het juist nu, nu die massa's uit eigen kracht het licht niet kunnen zien, de verbondenheid niet kunnen beleven, meer dan ooit de roeping en heilige taak eener socialistische poëzie, iets in hem open te breken, zoodat zij het mogen leeren doen. Die taak zal enkel vervuld kunnen worden door dichters, uit de rijen van het proletariaat voortgekomen, die de bitterheid der sociale ellende-sfeer waarin het vergaat, uit eigen ervaring kennen, die zichzelf hebben gelouterd van blinden haat en wrok en in zichzelf zowel het minderwaardigheidsgevoel als de zelfoverschatting hebben overwonnen, de Skylla en Charybdis, waartusschen het schip der proletarische gemoedsgesteldheid slingert.

Een drievoudige taak heeft de proletarisch-socialistische poëzie in dezen kenteringstijd te vervullen.

Het eerste deel van die taak is: de zuivering der harten van haat, wrok, wraakzucht, wanhoop, kleingeloovigheid, gevoel van minderwaardigheid. Voor de lyrische en de dramatische poëzie gaat hier een heer-

lijk verschiet open. Welke ontzaglijke werkingen zouden spreekkoren met soli kunnen bereiken, mits zij zich geheel losmaakten van een door het mechanisme beïnvloeden stijl, waarin het spreekkoor dreigt te verstarren. Welk een innerlijke zuivering zouden zij kunnen bewerken, welk een verlossing van een schuldgevoel, dat zwaar als een steen ligt in het onderbewustzijn der massa's.

Het tweede, daarbij aansluitende deel van die taak is, de arbeiders, eerst enkelen, allengs meerderen, daarna velen, mee te voeren tot de sfeer, waarin het algemeen-menschelijke ons aangrijpt, die, waarin eenlingen gemeenschap worden, waarin een verbondenheid, die uitgaat boven alles wat scheidt, wordt beseft het waarachtigste, reëelste leven te zijn. In deze sfeer, die der centrale beleving, wordt de zuivering pas volkomen volbracht.

Het derde deel van de roeping, die een socialistische poëzie thans vervullen moet, is: het vertrouwen versterken in de socialistische idee. Dit kan zij doen op twee manieren: uitbeelden, hoe die idee ook thans, allen schijn ten spijt, in het proletariaat doorwerkt in zijn strijd en buiten zijn strijd; en: de visie oproepen van een toekomst, waarin zij verwezenlijkt, of op weg naar verwezenlijking zal zijn. Dat schoone, klare beelden ontstaan van de socialistische toekomstgemeenschap, is nu van even groot belang voor de zaak van het socialisme, als dat overtuigende plannen van den opbouw dier gemeenschap worden uitgewerkt. De kunstenaar en de man der wetenschap moeten in de komende jaren het element van het utopisme, van de toekomst-visie op het socialisme, dat in de perioden, die achter ons liggen, te zeer veronachtzaamd werd, in gezamenlijken arbeid versterken.

Nergens behalve in Rusland, en ook daar nog slechts in zeer beperkte mate, kan de socialistische idee zich heden in werkelijkheid omzetten. Zij kan dat minder dan ooit. Juist daarom is het van zoo enorm belang, dat thans in de poëzie, en in 't algemeen in kultuurdaden en kultuurwerken, iets van haar stralende kracht openbaar wordt. Nooit nog vond kunst, uit socialistisch-proletarische inspiratie geboren, zulke naar haar smachtende zielen als heden.

Maar het zijn altijd slechts zeer enkelen onder de kunstenaars, die het toekomstvizioen in zich dragen. Echter, te nauwernood minder belangrijk dan het beelden van dit vizioen, is nu het uitbeelden van den strijd, van den berg-der-loutring die het proletariaat al strijdend beklimt. Misschien is dit ook het nu nog eenig-mogelijke. Hier ligt een heerlijke taak voor de proletarisch-socialistische poëzie. Haar taak is: dien strijd te heffen uit de verbrokkeling der uren, om hem te tillen in de sfeer van het eeuwige.

Met een beeld uit Homerus' *Odyssea* wil ik besluiten.

Wanneer Odysseus, na langdurige omzwervingen, gastvrijheid vindt bij het volk der Phaeaken, dan wordt hem ter eere een feestmaal aangericht. Daar verschijnt de blinde zanger Demodokus, en wanneer de begeerte der aanzittenden naar spijs en drank is gestild, luisteren allen naar zijn zang. Hij bezingt de grootste, geweldigste gebeurtenissen van zijn tijd: de strijd om Helena, het beleg van Troje, den toorn van Achilles, Hektors dood... En de koelbloedige, realistisch-ingestelde mensch die Odysseus is, de hardgewordene in krijg en ballingschap, voelt zijn gemoed vermurven: hij verbergt zijn hoofd, tot tweemaal toe, in een plooi

van zijn purperen mantel. Tot tweemaal toe weent hij. Het is of de zin der bloedige gebeurtenissen, waar hij zelf aan deelnam, en die hij hielp vormen, pas door het lied van den blinden zanger, doordringt tot zijn geest en zijn hart, of hij die nu pas begrijpt in hun tragische grootheid en schoonheid...

Zoo was het ten dage van Homerus, de ‘vader aller dichters’. Dat was toen de functie der poëzie.

En zoo is het heden nog. Haar functie is essentieel dezelfde gebleven, te weten: het leven schooner, grooter en dieper te maken dan het in de meeste oogenblikken schijnt.